

Nummer 2 2026

UIT DE VER GETEL HEID

SCHOONHOVEN EN OMRINGENDE WAARDEN

Inhoud

Voorwoord.....	2
Wat een huizenonderzoek kan opleveren (Leen Ouweneel)	4
Boeven en Boefjes in Schoonhoven (Faye van de Kolk)	36
Het strafrechtssysteem in de 17e en 18e eeuw	
Een blik op de criminaliteit in Schoonhoven (1660-1788)	
Rechtspraak in de 15de eeuw opgetekend in het Stadsboek van Schoonhoven (Rene Kappers)	58
Arnoldus Simmers vocht in Waterloo (Wil Lensen)	69

Colofon

Uit de Vergetelheid is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven. Hierin worden door de auteurs zaken, onderwerpen en personen uit de vergetelheid gehaald en (weer) onder de aandacht gebracht.

Nummer 2 is uitgegeven in juli 2026.

De publicatie verschijnt ongeveer éénmaal per jaar, speciaal voor de leden van de vereniging, en is ook te verkrijgen via info@historischeverenigingsschoonhoven.nl.

Overname en publicatie van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en de auteurs.

Eindredactie: Peter van der Zwaal

Vormgeving: Leo de Kluijver

Productie: MediaCenter Rotterdam

Oplage: 600 stuks.

UIT DE VER GETEL HEID

SCHOONHOVEN EN OMRINGENDE WAARDEN

Nummer 2 2026

Voorwoord

Een jaar geleden verscheen het eerste nummer van *Uit de Vergetelheid*. Wij meenden dat er behoefte zou zijn aan een periodiek dat niet de beperkingen van *Scoenhove* (passend in het thema, beperkte omvang) zou hebben. De bedoeling was (en is) om één keer per jaar een *Uit de Vergetelheid* uit te geven, zolang de begroting het toestaat als fysiek tijdschrift.

We nodigden auteurs uit om artikelen in te leveren en daar werd direct gevolg aan gegeven.

Wil Lensen peilde of een artikel over een van zijn voorouders in het tijdschrift zou passen en Leen Ouweeneel bood een studie aan naar de geschiedenis van zijn huis dat tegelijkertijd een handleiding bleek te zijn voor mensen die zelf onderzoek willen doen naar historische panden in de Schoonhovense binnenstad.

Kort daarna kregen we de scriptie van Faye van de Kolk in handen. Zij had als afronding van de bachelorfase van haar studie geschiedenis aan de universiteit van Leiden een onderzoek gedaan naar misdaad in Schoonhoven aan de hand van de door C. Doedeijns getranscribeerde vonnisboeken (1660-1788), waar mogelijk geholpen door enkele van onze leden. Dit werkstuk is bewerkt en geeft een interessant beeld van de mannen en vrouwen die de wet overtraden. Tot slot bood René Kappers aan om van een van de onderwerpen waar hij onderzoek naar heeft gedaan (rechtspraak in het 15e eeuwse Schoonhoven) een artikel te maken. Daarmee was het tijdschrift met 76 bladzijden weer ruim gevuld. Leo de Kluijver maakte er weer een mooi verzorgde editie van.

Reproductie naar een pentekening van Cornelis Pronk. Achterop staat “persoonlijk eigendom van den gemeente-archivaris”, met een handtekening van G. Lugard. Bron: SAMH

Onze aanname dat er behoefte zou zijn aan een minder strak geredigeerd tijdschrift bleek dus juist. Ondertussen zijn voor de uitgave van 2027 zijn al weer twee artikelen toegezegd en er is nog zeker ruimte voor meer. Ook nu nodigt de redactie u uit om (ideeën voor) artikelen te sturen aan secretaris@historischeverenigingschoonhoven.nl.

De redactie bedankt de auteurs voor hun inzet en Cristel Stolk van het Streekarchief MiddenHolland voor haar hulp bij het leveren van afbeeldingen.

Peter van der Zwaal
Redactie.

De Tol, waar dit artikel zich afspeelt (in en rondom het derde en vierde pand van links)

Wat een huizenonderzoek kan opleveren

Leen Ouweneel heeft de geschiedenis van zijn huis aan de Tol uitgezocht, de beschrijving is ook een handleiding geworden voor iedereen die zelf huizenonderzoek wil doen naar panden in de Schoonhovense binnenstad. Een huizenonderzoek in de Schoonhovense binnenstad begint met het raadplegen van de zogenaamde collectie Muilwijk, door hem vastgelegd in multomappen.

Hans van der Molen heeft daarbij een inleiding geschreven, waaruit ik het volgende citeer en van commentaar voorzie.

‘Het heeft Piet Muilwijk duizenden uren gekost om de gegevens te vinden en te noteren. Met als resultaat een ongekend rijke bron aan gegevens, beginnende in de 16e eeuw tot het begin van de 20e, niet alleen van de woningen maar ook van de bewoners, hun familierelaties, hun burens en geldschieters, met een verwijzing naar de door hem gebruikte bronnen.’

De multomappen 1 t/m 9 hebben als inhoud de huizen in:

1. Haven oostzijde
2. Haven westzijde
3. Oude Haven
4. Stadhuisstraat en Carmelietenstraat
5. Korte Dijk
6. Lange en Korte Weistraat, Nes en Havenstraat
7. Veerstraat, Tol en Voorhaven
8. Lopikerstraat en Kerkstraat
9. Koestraat

Multomap 10 is door Muilwijk later verwerkt in de mappen 1 t/m 9

De mappen 11 t/m 13 hebben de volgende inhoud

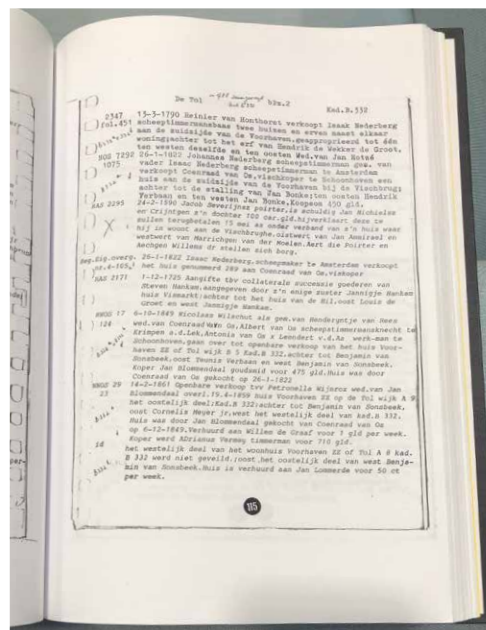
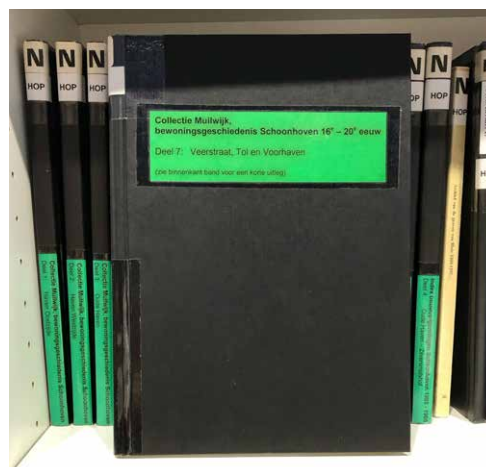
11. Korenmolens in Schoonhoven en omgeving
12. Beroepen, functies en gilden
13. Personen, ondernemingen, gebouwen en geschiedenis

Kopieën van deze multomappen zijn raadpleegbaar in het Streekarchief in Gouda en in het Historisch Ontmoetings Punt van de Schoonhovense bibliotheek.

Als extra map heeft Van der Molen diverse indexen gemaakt 'om een en ander toegankelijk te maken voor de gehaaste bezoeker'.

De aard van een onderzoek is evenwel bepalend op welke wijze van die indexen gebruik kan worden gemaakt. Een genealogisch onderzoeker zal beginnen met de indexen om personen op te sporen, maar het huizenonderzoeker zal eerst in de betreffende map de gegevens met betrekking tot een huis raadplegen en daarna mogelijk gebruik maken van die indexen.

Muilwijks uitgangspunt van zijn inventarisatie per perceel was het adres met het daarbij behorende kadastrummer. Het kadaster werd echter pas in 1832 ingevoerd. Daarvoor werd bij aan- en verkoop van huizen en eventuele hypotheekverstrekking daarop, een pand omschreven met het noemen van de straat, alsmede de belendende percelen. Qua vindplaats hanteerde hij een lettercombinatie als archiefcode, die echter na overgang naar het Streekarchief Midden-Holland werd omgezet in een cijfermatige code als toegangsnummer en wel als volgt:

Eén van de kopieën uit de multomappen van Piet Muilwijk, die gebundeld zijn in de boeken die hierboven te zien zijn

Archiefcode oud	Naam archief	Archiefcode nieuw
OAS	Oud Archief Schoonhoven	1011
GAS	Secretarie-archief Schoonhoven	1012
Bouwver.	Bouwvergunningen Schoonhoven	1015
Reg.E.O.	Registers Eigendomsovergang	1057
RAS	Rechtelijk Archief Schoonhoven	1058
NAS/NOS	Notarieel Archief Schoonhoven	1060
NNOS	Nieuw Notarieel Archief Schoonhoven	1061

Bovengenoemde archieven zijn weer opgedeeld in inventarisnummers, die ook door Muilwijk per perceel worden vermeld. Deze zijn indien mogelijk gehandhaafd, maar met name met betrekking tot het Oud Archief Schoonhoven aangepast. Hier was namelijk sprake van een archief met daarnaast een supplement-archief met dezelfde inventarisnummers. Hiervan is door het Streekarchief één geheel gemaakt, hetgeen een drastische hernummering noodzakelijk maakte.

Maar ook in het Rechtelijk Archief vonden aanpassingen plaats. Zo bleek mij dat RAS 134 2e gedeelte, niet als 1058 – 134 opvraagbaar was, maar als 1058 – 2271. Dat was in de betreffende catalogus overigens wel netjes aangegeven.

In het rechtelijk archief (RAS) zijn opgenomen de aan- en verkopen van onroerend goed, hypotheekverlening etc., waarbij de schepenen als ‘notaris’ optraden. Behandeling van overtredingen en strafzaken gebeurde door de magistraat¹⁾, waarvan de verslagen zijn opgenomen in het Oud Archief Schoonhoven (OAS).

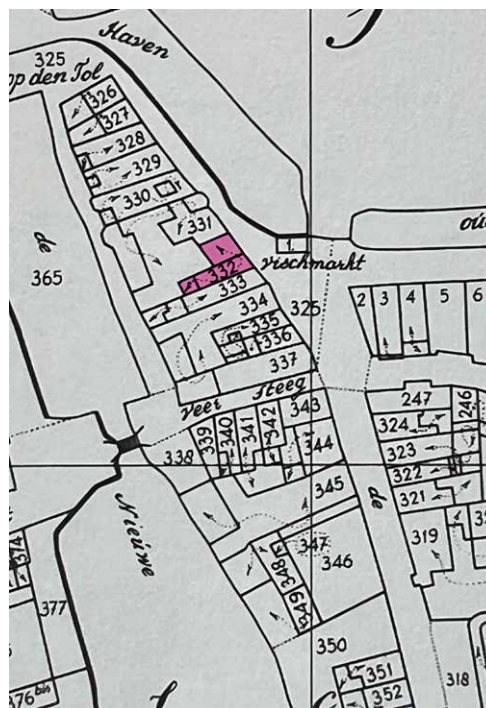
AANPAK VAN MIJN ONDERZOEK

De werkwijze van Muilwijk bracht met zich mee dat hij niet per perceel de archieven raadpleegde, maar vanuit die archieven per perceel een samenvatting van een bepaald bron noteerde. Het gevolg was dat oudere bronnen afgewisseld worden met recentere. Mijn eerste werk was dan ook om die bronnen chronologisch te ordenen. Daaruit bleek onder meer dat hij bij het pand Tol 7, genaamd het ‘Schippershuis’, in potlood het kadastrnummer had opgedeeld in B 332 a + b. Het huidige perceel was namelijk in de 17e en 18e eeuw meestal in tweeën gesplitst. Dat er sprake was van twee panden is nog duidelijk getoonde afbeeldingen.

1 De magistraat bestond uit de baljuw, de twee burgemeesters en de zeven schepenen.

Vanaf eind 18e eeuw zijn die twee echter altijd één perceel gebleven, hetgeen ook blijkt uit het kadaster uit 1832. Waar 332 staat is pand a en het pijltje verwijst naar pand b. Het totale perceel werd door hem betiteld als ‘Schippershuis’.

De hierna volgende aan- en verkopen van beide panden in de 18e eeuw, geven een beeld van splitsing en samenvoeging van beide panden. Tevens blijkt dat de namen van de betrokkenen vaak verschillend worden gespeld. Voor en beter begrip van de omschrijving van de naburige percelen raadpleeg het kaartje hiernaast. Ten westen en zuiden ligt perceel B 331 en ten oosten ligt perceel B 333.

Links het dubbele pand aan de Tol (ca. 1890, detail uit de foto van pagina 4); rechts de Kadastrale kaart uit 1832, waarop dit pand roze gemarkeerd is.

AANKOPEN EN VERKOPEN VOLGENS MUILWIJK

RAS 2368 (1058-175) folio 113 d.d. 29-10-1729 (B 332 b)

Neeltje van der Waal verkoopt Jacobus Wendels huis zuidzijde Visbrugge; achter de erfgename Gijsbert Botter, ten westen idem en ten oosten de transportante. Koopsom 80 gulden.

RAS 2368 (1058-175) folio 150 d.d. 19-07-1731 (B 332 a)

Neeltje van der Waal verkoopt Cornelis Pouwlisse Koning een huis aan de Visbrugge; achter Cornelis van Bekestijn, ten oosten Louis de Groet; ten westen Weduwe Jacobus Wendels. Koopsom 289 gulden.

RAS 2369 (1058-176) folio 103 d.d. 23-12-1738 (B 332 a)

Adriaan van Evelingen, gerechtsbode, verkoopt het huis van Cornelis Paulusse Koning aan Claas van der Ham; huis strekt aan de zuidzijde van de Voorhaven bij de Visbrugge en achter tot Cornelis van Beekesteijn; ten oosten Louis de Groet; ten westen Jacobus Wendels. Koopsom 300 gulden.

RAS 2370 (1058-177) folio 10 d.d. 23-12-1744 (B 332 a)

Ingevolge schepenvonniss van 04-03-1744 het huis van Claas van der Ham verkocht aan Cors Jansz. Coelewijn en Beligje Keyser, egtelieden, zuidzijde Voorhaven bij de Visbrugge; achter oud-burgemeester Cornelis van Beekesteijn; ten oosten Louis de Groet en ten westen Cors Jan Koelewijn. Koopsom 625 gulden.

RAS 2371 (1058-178) folio 97 d.d. 15-07-1762 (B 332 a)

Anthonie Carnier, regerend schepen, Isaak van Overveldt, beëdigd clerk ter secretarie, als curatoren van de geabandonneerde boedel van Cornelis Coelewijn en Belia de Keyser, egtelieden, verkopen Jacobus Nederberg, een huis aan de zuidzijde van de Voorhaven bij de Visbrugge, achter tot Cornelis van Beekesteijn, ten oosten de erfgenamen van bailliuw de Groet, ten westen Hendrik Nobel. Publiek verkocht op 26-05-1762 voor 620 gulden.

RAS 2371 (1058-178) folio 99 d.d. 15-07-1762 (B 332 b)

Curatoren boedel Cornelis Coelewijn en Belia de Kijser, verkopen Hendrik Nobel een huis aan de zuidzijde van de Voorhaven; achter tot Cornelis van Beekestijn; ten oosten Jacobus Nederberg en te westen Cornelis van Beekestijn. Publiek verkocht 26-05-1762 voor 200 gulden.

RAS 2373 (1058-179) folio 214 d.d. 03-08-1778 (B 332 b)

Leonora van Bruggen, weduwe van Hendrik Nobel, verkoopt Jacobus Nederberg, beurtschipper op Dordrecht, een huis aan de zuidzijde van de Voorhaven; ten westen Hendrikus Wecker de Groot en ten oosten de koper, achter tot voornoemde de Groot. Koopsom 300 gulden.

RAS 2347 (1058-151) folio 346 d.d. 28-03-1788 (B 332 a en b)

Jacobus Nederberg verkoopt Reynier van Hondhorst twee huizen naast elkaar aan de zuidzijde van de Voorhaven geapproprieert²⁾ tot één woning; achter tot het erf van Hendrik Wekker de Groot, ten westen dezelfde en ten oosten weduwe van Jan Hotzee.

De eerste vier aan- en verkopen verdienen een nadere toelichting en wel als volgt:

Jacobus Wendels koopt pand 332 b op 29-10-1729. Uit de akte van 19-07-1731 blijkt dat hij inmiddels is overleden en dat zijn weduwe daar nog woont. Uit de akte van 23-12-1738 blijkt echter dat het pand 332 b wordt bewoond door Jacobus Wendels. Hij

2 Approprieren = toe-eigenen(Ensie), hier in de betekenis van samengevoegd.

zal dezelfde voornaam hebben gekregen als zijn vader en na verhuizing of overlijden van zijn moeder het pand hebben betrokken.

Volgens de genealogie Wendels woonde hij reeds in 1733 aan de Korten Dam ZZ. Hij trouwde op 15 februari 1728 met Beligje de Keyser (geb. te Beesd) . Het was het tweede huwelijk van Jacobus. Uit zijn eerste huwelijk (6 maart 1718) met Louwerensje Tuynenburg had hij één dochter, genaamd Weijnsje (geboren 5 mei 1720). Uit het huwelijk van Jacobus en Beligje werden 6 zonen geboren, de laatste op 8 mei 1738. Vervolgens overlijdt Jacobus op 11 augustus 1742 en hertrouwt Beligje op 11 mei 1744 te Schoonhoven met Cornelis Jansz. Coelewijn uit Nieuwpoort³⁾. Hij zal na hun huwelijk bij haar zijn ingetrokken in pand B 332 b. Kort daarop, namelijk op 23-12-1744, wordt het pand B 332 a door hem gekocht en zijn beide panden in één hand.

Mijn interesse was er niet zozeer op gericht om een opsomming te krijgen van de elkaar opvolgende eigenaren van het pand, maar van gebeurtenissen die zich daarin hadden afgespeeld. Mijn interesse werd gewekt doordat Anthonie Carnier als schepen en Isaak van Overveldt als beëdigd klerk, als curatoren van de geabandonneerde boedel van Cornelis Coelewijn⁴⁾ en Belia de Keyser, een huis bij de Visbrug verkochten aan Jacobus Nederberg. Deze drie personen spelen de hoofdrol in de gebeurtenissen die ik hierna zal verhalen.

CORS COELEWIJN EN BELIA DE KEYSER IN CONFLICT

Nadat ik gelezen had dat er sprake was van curatoren van de geabandonneerde⁵⁾ boedel van Cornelis Coelewijn en Belia de Keyser, dacht ik dat zij wegens schulden met ‘de noorderzon’ vertrokken waren. Dit bleek maar deels het geval te zijn. Er waren grote schulden, maar zij bleven voorlopig in Schoonhoven.

De eerste vermelding van Cors Coelewijn, nadat hij zich in Schoonhoven had gevestigd, dateert van 27 februari 1758⁶⁾ toen burgemeester van Solingen meldde dat de heer Rosenburg, als afslager van de vis, geklaagd had dat Cors Coelewijn voortdurend kabeljauw meebracht uit Den Haag en die aan huis verkocht ten nadele van de visafslag. Dat was flink brutaal omdat de visbanken tegenover zijn huis waren gevestigd bij de Visbrug. Hij werd dan ook gedagvaard en door de burgemeesters die hem *met sagtigheid* vermaanden dat niet meer te doen. Maar in plaats van op *civile wijs* te antwoorden, ging zijn reactie met veel brutaliteit gepaard. Hij werd dan ook veroordeeld tot een boete van

3 F. Mol, Het zilversmidsgeslacht Wendels in Schoonhoven (Historische Vereniging Schoonhoven 2017).

4 Cornelis was zijn officiële voornaam, maar meestal werd hij Cors genoemd.

5 Abandonneren = verlaten, opgeven, afstand doen van (Encyclo d.d. 25-11-2024).

6 Inv.nr. 1011-30, Resoluties van de magistraat 1757-1760 p. 53

De Visbrug met de visbanken die zich recht voor het huis aan de Tol bevonden; het huis is net niet zichtbaar links.

drie gulden en moest Rosenberg schadeloos stellen.

Op 20 maart 1762⁷⁾ richtte Belia zich tot de magistraat waarin zij te kennen gaf dat haar man tot haar *innerlyke sielsmarte* van tijd tot tijd in dronkenschap verkeerde en hun geld verkwistte. Het was dan ook volgens haar te vrezen dat zij tot armoede zou vervallen. Daar kwam nog bij dat hij haar bijna dagelijks mishandelde zoals onlangs nog op de 6e van deze maand.

Daarover zijn onderstaand verklaringen

bijgevoegd. Zij stelde dat samenwoning met haar man ondoenlijk was geworden. Ter voorkoming van verder onheil had zij haar huis verlaten en toevlucht genomen bij Leendert Wendels, haar zoon. Zij verzocht dan ook *separatie van bed, tafel, bijwoning en goederen*. Verder stelde zij dat haar man had beweerd hun gemeenschappelijke inboedel tot de *laaste lepelsteel* te zullen verteren en dat hij in staat was alles te verkwisten, tot groot nadeel van haar en hun crediteuren. Zij vroeg de magistraat daarom een curator of boedelbeheerder aan te stellen, gemachtigd om alles te verzegelen en te doen inventariseren en daarover rekening en verantwoording af te leggen.

Deze verklaring werd door Belia ondertekend met als merk een kruis, in tegenwoordigheid van Anthony Klemrink als procureur⁸⁾. Hij zal dit rekwes^t dus opgesteld hebben.

Burgemeester de Fremerij nam zelf de getuigenverklaringen af, aangezien secretaris van Overveldt afwezig was⁹⁾. Twee vrouwen, namelijk Willemijntje van der Horst en Pieterella de Keyser, legden gelijksoortige verklaringen af over hetgeen op de 6e maart zich voor het huis had afgespeeld. Beiden verklaarden dat hun getuigenis ten behoeve van Belia de Keyser *voor de opregte waarhyt zoe waar ende waragtig is*.

Willemijn verklaarde het volgende: Tegen het vallen van de avond naderde ik vanaf de Haven de Korte Dam¹⁰⁾ en zag bij het huis van Cors Coelewijn een paar

7 20 maart valt op een zaterdag.

8 Procureur = vertegenwoordiger in recht, pleitbezorger (Glossarium van 17e eeuws Nederlands), dus advocaat.

9 Inv.nr. 1058 – 270 Archief van het Gerecht Schoonhoven 1752-1767

10 Korte Dam is nu de Tol

mensen staan bij Belia, die op haar stoep zat. Toen kwam Cors Coelewijn zijn huis uit en bracht zijn vrouw, met iets wat hij in zijn hand had, een slag op het hoofd toe. Belia vluchtte daarna en vroeg mij, *overmits haare gebrekkelyke gang*, haar vast te houden en op haar verzoek heb ik haar vergezeld naar haar zoon Leendert Wendels.

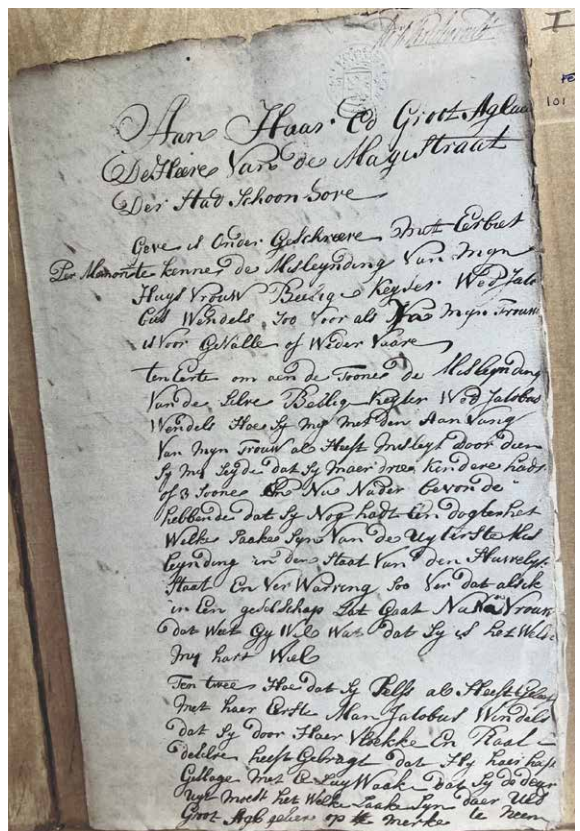
Pieterella de Keyser verklaarde: Op zaterdag de 6e maart kwam ik, tegen het vallen van de avond, het Veersteegje uit naar de Korte Dam en hoorde ik roepen 'moord'. Ik zag een paar mensen staan bij het huis van Cors Coelewijn en zag ook dat Cors zijn vrouw, met iets wat hij in zijn hand had, een slag toebracht. Hierop nam Belia de vlucht en is ze naar haar zoon Leendert Wendels gegaan.

Willemijn van der Horst ondertekende haar verklaring met haar naam, terwijl Pieterella de Keyser een kruisje als merkteken zette.

Twee dagen later werd haar rekwest behandeld in de magistratsvergadering¹¹. Daar werd besloten om Cors Coelewijn te ontbieden om te horen wat hij tot zijn verweer had in te brengen en om middelen te beramen, die tot beider voordeel zou strekken. Toen hem dit werd aangezegd verzocht hij om zijn belangen ook in geschrifte te mogen inbrengen. Het werd hem toegestaan om aanstaande woensdag voor 11 uur rapport uit te brengen, wat hij aannam te zullen doen. Wel werd hem aangezegd dat zijn vrouw zou worden gemachtigd iemand naast hem over de boedel aan te stellen.

Zijn ongedateerde verzoekschrift¹² is bewaard gebleven en zou op woensdag 24 maart 1762 gedateerd kunnen worden. Gezien het taalgebruik en het feit dat hij met het merk KKW ondertekende, zal dit verzoekschrift door een familielid of vriend zijn opgesteld. Dit geschrift telt vier pagina's met wel zeven hoofdpunten, de ik verkort zal weergeven. De eerste zin geeft al de toon aan en die luidt als volgt:

Geve is onder geschreeve met eerbiet per memorie te kenne de misleynding van myn huysvrouw Beelige de Keyser weduwe Jacobus Wendels soo voor als na myn trouw is voor gevalle of weder vaare.

Verzoekschrift van Cors Coelewijn

11 Inv.nr. 1011-31 Resoluties magistraat 1760 – 1764 p. 47.

12 Inv.nr. 1011-2271 Verzoekschriften gericht aan de magistraat, z.d. 1750 -1809

Ten eerste om de misleiding aan te tonen:

Bij de aanvang van mijn huwelijk heeft zij gezegd maar drie kinderen te hebben oftewel drie zonen. Zij had echter nog een dochter¹³⁾.

Ten tweede hoe zij heeft geleefd met haar eerste man:

Door haar vloeken en razen heeft zij hem ertoe gebracht haar te slaan met een *luywaake*¹⁴⁾, zodat zij de deur uit moest.

Ten derde geef ik kennis van haar *ongemakkelyke hemeur* door wat er op een kermis is voorgevallen:

De eerste ruzie kwam toen ik mijn vrienden, bestaande uit mijn oom en tante, tijdens de kermis bij mij thuis uitnodigde om een glas wijn te drinken. Zij heeft toen met razen en vloeken de wijnfles voor mijn voeten aan stukken gegoooid. Toen heb ik tegen haar gezegd, jij moet de deur uit en ik zal erin blijven. Zij kreeg echter berouw en heb haar in huis gehouden.

Ten vierde nog zulke zaken die haar kwaadaardig humeur raken:

Van tijd tot tot tijd heeft zij mij bedreigd met vloeken en razen, zelfs dat zij mij met een *mes in myn hart of soo haer spreekwoord was in myn siel wou loope*. Het ging zelfs zo ver dat zij haar zoon Jacob Wendels dwong haar te helpen, die in plaats van één twee messen op mijn borst zette.

Ten vijfde dat zij beroerd is geworden en zelfs niet kon praten, wat ik mij zeer aantrok: Toen heb ik haar zoon Jan Wendels gevraagd wie er met handel naar Den Haag zou gaan. Hij antwoordde dat hij dat wel zou doen, waarop ik hem 1600 stukken boter en 14 varkens meegegeven heb. Hij heeft mij daarop een brief geschreven dat het daar erg goed ging en dat ik maar meer moest kopen. Op zondag is hij thuis gekomen en vroeg mij of ik weer had ingekocht. Ik heb hem geantwoord uit zijn brief gezien te hebben dat het goed ging en reken nu met mij af. Hij antwoordde op bevel van zijn moeder, dat doe ik niet of ik wil niet.¹⁵⁾

13 Volgens de stamboom 'Het zilversmidsgeslacht Wendels in Schoonhoven' moet dat haar stiefdochter zijn uit het eerste huwelijk van Jacobus Wendels.

14 Luiwagen of schrobbezem

15 Inmiddels hebben de drie in leven zijnde zoons te weten Leendert (1731), Jacob (1734) en Jan (1738) de revue gepasseerd.

Ten zesde wat onlangs is gebeurd, wat met verscheidene getuigen bewezen kan worden: Ik heb twee stukken notenhout geruild tegen 11 stukken iepenhout. Toen ik van boven kwam heeft zij mij geslagen met een bezemstok onder gevloek en geraas.

Ten zevende wat nog op 5 maart laatstleden is gebeurd:

Ik ging naar boven om de ramen te sluiten. Toen heeft ze de trap op slot gedaan en met veel vloeken en zweren gezegd, blijf daar maar zitten tot de duivel je haalt. Waarop ik haar met een dweil om de oren heb geslagen.

DE BOEDELINVENTARIS

De reactie van de magistraat op het rekwest van Cors Coelewijn is in de notulen niet terug te vinden. Wel blijkt dat Leendert Wendels het gedoe van zijn stiefvader zat was en zijn faillissement had aangevraagd, zoals blijkt uit de hiernavolgende aanhef van de boedelinventaris (zie de afbeelding op de volgende pagina), opgemaakt op 3 april 1762:¹⁶ *Inventaris of opteekening der Meubilaire Goederen van Cors Coelewyn tot Schoonhoven gedaagde en gecondemneerd ten overstaan van de heeren schepenen deser stad. Onder te noemen en ter requisitie van Leendert Wendels (gerechtsboode der voorsz. stadt) eysser en triumphant¹⁷) omme daar aan ist doenlyk te verhaalen de zomma van twee hondert agt gulden en vier stuivers, met de kosten, mitsgaders de kosten van de executie, etc.*

Leendert had namelijk geld geleend aan zijn stiefvader, maar dat geld nooit teruggekregen. In hoeverre zijn status als gerechtsbode een rol heeft gespeeld is moeilijk aan te geven. Wel zal bekend zijn geweest dat Cors veel schulden had. Ik kom daar later op terug.

Beginnend op de zolder werd successievelijk het gehele huis doorlopen en werd op aanwysing van Cors Coelewyn de inventaris opgemaakt. Die beslaat zelfs 14 pagina's, zodat het ondoenlijk is om daar een compleet beeld van te geven. Duidelijk is wel dat het gecombineerde pand tjokvol stond en bepaald niet blijkt geeft van een zuinig huishouden. Daar zal niet alleen de 'verkwister' Cors, maar ook Belia debet aan zijn. Als voorbeeld geef ik de inhoud weer van een van de vertrekken:

Voor Bovenkamer

Een rak¹⁸) met drie postelyne¹⁹) borden, 25 kopjes en 16 schoteltjes, een spoelkom en melk-kannetje, 13 poppetjes

16 Inv.nr. 1058 – 237 Stukken betreffende de geabandonneerde boedel van Cors Coelewijn en Belia de Keyser

17 Triomfant betekent zegevierder, ofwel zijn eis is door de schepenen gehonoreerd.

18 Rak is volgens Encyclo onder andere een samenstel van latten, zodat hier rek bedoeld zal zijn.

19 Hiermee wordt duidelijk porcelein bedoeld.

Willelmus
a
Inventaris of op
Teekening der Meubli-
aire Goederen
Van Cort Coelewijn
Tot Schoonhoven
Gedaagde en Ge-
condemneerde ten
Overstaan Van der
Heeren Schepenen
der Stad Onder te Noemen
En ter Requisitie
Van Leendert Wen-
delt, Gerechts Boode
der Voorl. Stadt
Eydt & Triumphant
Omme

Nog een postelijne rak daerin 3 borretjes, ½ dozijn geamalgeert²⁰⁾ postelyn, 7 blauwe thee schooteltjes lange lysje, 21 blauwe thee kopjes, 4 poppetjes, 1 bruine spoelkom, 6 postelyne thee schooteltjes

Nog een rak daerin 3 delftse aerde borde, 12 postelyne thee schooteltjes, 18 wynroemers, 1 groot en 2 klyne bier glaese

Een houte theeplat, 4 schildery met swarte lyste, 4 dito met t gulde, een klyn mantje

Een hangoor tafel, 2 thee tavel, daerop een kleetje, 9 postelyne thee kopjes, 9 dito hoorentjes, een melk kannetje, een bruyne thee pot, twee blom potjes, 2 hoorentjes, twee steene leuwtsjes, een schutje, een tang en twee roosters

Op de schoorsteen 7 delfser schooteltjes, 5 postelyne kommetjes, 2 witte meerminne

Op de kast bezyde de schoorsteen 4 postelyne klappmussen²¹⁾, 3 dito spoelkomme

In de kast 3 stoove, 6 mantjes en eenig defect postelyn, 2 patroontassen, 12 stoelen, 6 dito kussen, een bed en peulen, een houten wastobbetje, en kopere taere pan, een visketel en twee deksels, een yseren aspot een klyn kopere keeteltje, 10 komme so postelyn als delfts.

De inventaris van deze kamer vervolgt dan met de inhoud van de kleerkast met anderhalve pagina aan kleding, tafellinnen en beddengoed.

Het is moeilijk om erachter te komen waar Cors Coelewijn zich beroepsmatig mee bezighield. Uit het voorgaande kunnen we concluderen dat zaken deed in den Haag. Verder was onder de bovenkamer een winkel gevestigd, waarin we aantreffen:

In de Winkel

14 tinne kanne zo groot als klyn, pintjes zo heel als halve in verschyde kalibere etc.

2 koopere toebaks comvoortjes, 2 blikke en een tinne tregters, een kopere schaal en evenaar, een blikke bus, een kopere raster, een kryt bakje, een spiegeltje

7 wijnroemers en 3 vleszen, een blikke thee bus, een tinne kommetje, 6 bier glaese, 6 aarde kannetjes, 2 koopere toebak doose, eenige piyppe, een kruyk
drie gewigte daar onder een van 5 lbs, 2 doekjes

Onder de toonbank

Een mantje met oud goet, 15 paar kouse van diverse kleur, een bennetje met stop sajat, een lap oud linde en nog eenige andere lappen.

20 Amalgeren is legeren, ineensmelten (Encyclo), niet duidelijk war daarmee wordt bedoeld.

21 Klappmuts = ondiepe porseleinen (of aardenwerken) kom in de vorm van omgekeerde klappmuts; komt voor in boedelinventarissen. (<https://boedelbank.meertens.knaw.nl/boedellexicon/dossiers/klappmuts.htm>)

Daaruit is af te leiden dat er gebruiksvoorwerpen van tin en koper werden verkocht. Blijkbaar kon dat gecombineerd worden met de verkoop van kousen, lappen stof en stopsajet. Wellicht was Belia verantwoordelijk voor de winkel en deed Cors zaken buitenshuis.

DE EERSTE AFREKENING VAN DE BOEDEL

Dit betreft de verantwoording van inkomsten en uitgaven door Anthony Carnier en Isaac van Overveldt, als curatoren van de boedel, over de periode van 29 april tot 5 oktober 1762.²²⁾

De inkomstenkant luidt als volgt:

De publiek verkochte twee huizen aan de zuidzijde van de Haven bij de Visbrug voor de som van	f 820 - 0 - 0
Een huis gelegen in Nieuwpoort	f 13 - 0 - 0
Een snebbe-schuitje	<u>f 44 - 13 - 0</u>
	f 877 - 13 - 0
 Ontvangen wegens verkochte meubilaire goederen op de 5e en 6e mei en de 7e juli	 f 477 - 0 - 0
Ontvangen op 18 augustus 1762 wegens een bedhoofd, peluw en deken, verkocht in de Bank van Lening	f 13 - 15 - 0
Ontvangen van de heren bewindhebbers van Oostindische Compagnie, kamer Delft wegens een onderhandse obligatie, gepasseerd te Delft de 14e juni 1759 ten laste van Aelbert van Deventer en ten behoeve van Cors Coelewijn	<u>f 162 - 11 - 12</u>
	f 653 - 6 - 12

Totaalsom van de ontvangsten bedraagt vijftienhonderd en dertig gulden, negentien stuivers twaalf penningen. Zegge f 1530-19-12.²³⁾

Hierbij kan de vraag worden gesteld wanneer en hoe Cors Coelewijn aan lager wal is geraakt. Uit het feit dat hij in staat was het pand 332 a in 1744 voor 625 gulden te kunnen kopen, zonder daarvoor een hypotheek af te sluiten, duidt op een zekere welstand. Verder was hij in 1759 nog in staat om een obligatie van de VOC te kunnen kopen. Blijkbaar is het de laatste drie jaar misgegaan. Of was er sprake van een onverantwoorde investering in 1759?

²² Inv.nr. 1058 - 237

²³ Ter verklaring van de bedragen: een gulden was verdeeld in 20 stuivers en een stuiver in 14 penningen.

De uitgavenkant van deze afrekening geeft een opsomming van alle kosten die in eerste instantie al ten laste van de boedel worden gebracht voor een bedrag van f 393- 9 - 4. Een selectie daaruit luidt als volgt:

Achterstallige belastingen en stedelijke heffingen over de jaren 1759 t/m 1762 voor	f 34 -7- 0
Betaald aan Jan Wendels omdat hij vier dagen, op order van stadsbode Leendert Wendels, op de boedel heeft gepast	f 2 - 9 -12
Betaald aan de secretaris een declaratie van vacatie, salaris en verschotten	f 84-14- 8
Vergoed aan de rendanten ²⁴⁾ wegens vacatie, salaris en verschot gedurende de tijd van hun administratie	f 115- 0- 0
Wegens drie advertenties voor de crediteuren	blanco ²⁵⁾
Over de inkomsten en de daarmee gepaarde uitgaven van f 1530-19-12 moest ook belasting worden betaald en wel de 40e penning (2 ½ %) over de inkomsten en de 80e penning (1 ¼ %) over de uitgaven, totaal	f 57- 8- 4
Betaald aan leges aan de heren schepenen voor het opnemen en sluiten van deze rekening	f 6- 6- 0
Betaald aan de secretaris <i>ter zake voorszeiden</i>	f 6- 6- 0
Totaal kwamen deze en soortgelijke uitgaven uit op	f 393-10- 8

Secretaris van Overveldt zal ongetwijfeld veel werk hebben gehad aan de afwikkeling van deze boedel, maar hij liet zich daar ook als secretaris en rendant ook vorstelrijk voor betalen.

Het saldo van inkomsten en uitgaven (1530-19-12 minus 393-10- 8) is f 1137- 9- 4 en hierover zal door de schepenen worden beschikt ten behoeve van de crediteuren.

Het grootste pand (332a) werd verkocht aan de derde 'hoofdrolspeler', namelijk Jacobus Nederberg. In het rechtelijk archief vond ik de volgende omschrijving:²⁶⁾

Wij Anthony Boon en Gerardus Jacob van den Bosch schepenen etc. gecompareert zijn de heeren Anthonie Carnier regerent schepen ende Isaac van Overveldt beedigde clerk ter secretarie der

24 De rendanten waren de curatoren Carnier en van Overveldt.

25 Dit bedrag zal door de secretaris of de rendanten zijn voldaan onder de post verschot.

26 Inv.nr. 1058-178 Archief van het Gerecht Schoonhoven 1757-1770

Stad Schoonhoven als aangestelde curateuren van den geabandonneerden boedel van Cors Coelewijn ende Belia de Keyser egtelieden, droegen op ende gaven over aan ende ten behoeve van Jacobus Nederberg, den vrijen eigendom en de proprijetijt²⁷⁾ van zeker hujs ende erve, staande ende gelegen binnen deese stad aan de Z.Z. van de Voorhaven bij de Visbrugge, strekkende voor van s heeren straate tot agter aan de heer Cornelis van Beekesteijn, belent ten O: de erfgenaemen van wijlen den heer bailliuw de Groet en ten westen Hendrik Nobel.

Om tot een goede afwikkeling te komen moesten uiteraard eventuele vorderingen worden geïnd en schulden zoveel mogelijk worden vereffend. Uit een paar schaars aanwezige stukken kunnen we iets te weten komen over het handeldrijven van Cors Coelewijn²⁸⁾.

Aalbert van Deventer richtte zich op 29 september 1762 tot *monsieur van Overveldt* met het verzoek of het niet mogelijk zou zijn twintig gulden te korten op zijn schuld van 162 gulden aan Kors Coelewijn. Hij klaagde *soo een vendt te betale die myn soo goddeloos met slegt goidt heeft bescheete, dat ik soo wel most inde grond rake en nu soo het allegaar te missen al wat ik verdient heb het sou niet krystelyk weese*. Hij vroeg dus aan curator van Overveldt een tegemoetkoming wegens de slechte waar die Cors had geleverd, hetgeen ten koste was gegaan van zijn inkomen.

De vordering van Louweris Hage op Cors Coelewijn luidt als volgt:

1761 Aan vrachtloon en degelijke	f 25 -18- 0
Hierop heb ik gehad 17 stukken boter tegen 4 ½ stuivers	f 17- 6- 8
En een touw van 8 ¾ lb. tegen 3 stuivers het lb. ²⁹⁾	<u>f 1- 6- 4</u>
	f 18-12-12
Zodat mij nog toekomt	f 7- 5- 2

De vordering op Aalbert van Deventer en mogelijke andere vorderingen komen niet voor in de inkomstenkant van de boedel van Cors Coelewijn. Naar de reden is het slechts gissen. De schuld aan Louweris Hage was wel opgenomen in de lijst van crediteuren.

DE TWEEDE AFREKENING VAN DE BOEDEL

Zoals hierboven is gemeld was er voor een bedrag van f 1137-9-4 meer ontvangen dan uitgegeven. Na aftrek van een nader overgeleverde memorie, bleef daar 1067-9-0 van

²⁷ Het was destijds gebruikelijk om na een bepaalde zaak het synoniem te vermelden (hier bijvoorbeeld eigendom en propriëteit).

²⁸ Inv.nr. 1058-237

²⁹ lb is een afkorting voor pond en komt van het Latijnse libra = weegschaal (Encyclo)

over. Waar het verschil van 70 gulden en 4 penningen aan is uitgegeven heb ik in de stukken niet kunnen vinden.

Op 2 november 1762 vond de eindafrekening plaats³⁰⁾. Ook nu werden eerst leges ingehouden wegens verrichtte werkzaamheden van de schepenen en de secretaris. Je kunt wel stellen dat de afwikkeling van een boedel een lucratieve aangelegenheid was voor het stadsbestuur.

Daarnaast blijkt uit deze eindafrekening dat een flink aantal vorderingen voor een totaalbedrag van f 418-12-2 in zijn geheel werden voldaan. Daar maakte de vergoeding aan de kinderen Wendels (Leendert, Jacob en Jan) van f 308-0-0, met als motivering *wegens bewijs*, een groot deel van uit. Bij de overige preferente vorderingen komen we vorderingen tegen van een paar timmerlieden, een metselaar en zelfs van chirurgijn de Engel. Merkwaardig genoeg meldt de *Keure ende Ordonnantie op 't stuck van de Preferentien binnen der Stede van Schoonhoven*³¹⁾ uit 1644 in artikel IX dat zowel de levering van materialen ten behoeve van de bouw of vernieuwing van een huis of ander gebouw, alsmede het arbeidsloon voortaan geen preferentie zouden genieten. Hoe het ook zij, tenslotte bleef er voor de overige 25 crediteuren, die f 1028-1-6 van Cors tegood hadden, maar f 532-18-10 over, zodat iets meer dan 50% van hun vordering kon worden uitbetaald. De grootste vorderingen waren van Leendert Boer f 137-10-6, Jacob Koomen f 232-7-6 en Jan Blanken f 182-19-2. Wat zij daarvoor geleverd hadden, wordt in de uitdelingslijst niet vermeld.

HOE GING HET VERDER MET CORS COELEWIJN EN BELIA DE KEYSER

Ongeveer een jaar nadat het huis was verlaten, komen we Cors tegen in de notulen van de magistraat van 17 april 1763³²⁾. De baljuw³³⁾ meldde dat Leendert Wendels bij hem was geweest en geklaagd had dat Cors Coelewijn op zekere avond zijn mes had geslepen en diverse keren voor zijn huis had gelopen en daarbij iets onverstaanbaars had gemompeld. Wel had hij horen zeggen dat Cors gezegd had: *Ik sal er nog een needer leggen, off diergelyke woorden*. Daarop werd door de magistraat besloten om Cors aan te zeggen binnen drie maal 24 uur de stad te verlaten en daar niet meer in te komen.

Anderhalve week later meldden de burgemeesters dat hen een briefje was overhandigd met het verzoek om Cors weer toe te staan in de stad te mogen komen³⁴⁾.

30 Inv.nr. 1058-46 Archief van het Gerecht Schoonhoven 1736-1809

31 Inv.nr. 1058-9 *Keure ende ordonnantie op 't stuck van preferentien*

32 Inv.nr. 1011-31 p. 73 Resoluties van de magistraat 1760-1764

33 Betreft Jan Braat, vrijheer van Zevender en Cabauw, baljuw van 1757-1795.

34 Inv.nr. 1011-31 p. 74

Dit verzoek werd van de hand gewezen en het briefje werd gevoegd bij de getroffen resolutie van de 17e april.

Uit de resolutie van de 11e mei³⁵⁾ kan ik afleiden dat Cors de stad niet had verlaten. Burgemeester van Oosterhout meldde dat vrienden van Cors Coelewijn en ook hijzelf verzocht hadden om hem uit de gijzeling te ontslaan. Besloten werd om hem *binnen te laten staan* oftewel voor de magistraat te verschijnen. Na hem een uitbrander te hebben gegeven over zijn slechte gedrag werd hem aangezegd uit de gijzeling te worden ontslagen. Wel op voorwaarde dat hij de volgende morgen door zijn broer Dirk naar zijn vrienden in Amersfoort zou worden gebracht. Verder om niet eerder in de stad terug te komen *alleer Haar Edel Groot Achtbare verseekert waaren van zijn goed comportedment*³⁶⁾.

De bewering van Belia dat Cors 'van tijd tot tijd in dronkenschap verkeerde' wordt ondersteund door hetgeen in de magistraatsnotulen van 21 september is vastgelegd³⁷⁾. Baljuw Braat deelde mede dat toen Cors Coelewijn onder in het stadhuis op water en brood was gezet, het Daniel van Lindschoten *heeft kunnen gelusten genever aan gemelte Cors Coelewijn te brengen*. Aangezien dat gezien werd als aantasting van de justitie, meende de magistraat dat Daniel daarover diende te worden gecorrigeerd en werd hij *booven geciteert*³⁸⁾. Daniel bekende dit gedaan te hebben op aanhoudend verzoek van Cors Coelewijn, zonder te weten dat hij daar kwaad aan deed. Hij zei dit te kunnen doen omdat hij de sleutel had om de *laantaanleer* in de gijzeling te brengen³⁹⁾.

Detail van de gevel van het stadhuis, met boven de ingang de stenen waarmee gestraften om de Haven moesten lopen. Die symboliek geeft mijns inziens aan dat de gijzeling zich daar bevindt.

(Bron: Rijksmuseum)

35 Inv.nr. 1011-31 p. 76 en 77

36 Comportedment = gedrag, gedraging (Glossarium)

37 Inv.nr. 1011-31 p. 81 en 82

38 Boven geciteert betekent op de verdieping van het stadhuis gedagvaard. Uit deze magistraatsnotulen blijkt duidelijk dat de gijzeling beneden was en er op de verdieping recht werd gesproken.

39 Blijkbaar was Daniel lantaarnopsteker en mocht hij zijn ladder in de gijzeling onderbrengen.

Hierop werd besloten om Daniel een forse reprimande te geven en hem voor te houden dat een gehoorzaam burger zulks niet betaamt. Mocht hij dat ooit toch weer doen dat hij dan *de facto uijt de stad sal worden geleijt*.

Volgens Hans van der Molen was verbanning uit de stad de meest geëiste en opgelegde straf. Hij voegde er aan toe dat het een goedkope manier lijkt om de stad vrij van misdadigers te houden.⁴⁰⁾ Blijkbaar gold dit ook voor ongewenste inwoners als Cors Coelewijn. Bij Daniel van Lindschoten werd verbanning als dreigement gebruikt om gehoorzaamheid af te dwingen. Het zou hem zijn baan als lantaarnopsteker kunnen kosten.

Cors Coelewijn trad vervolgens op 1 mei 1765 in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie als onder(scheeps)timmerman bij de kamer Amsterdam.⁴¹⁾ Op het schip 'Sloten' voer hij direct uit en kwam op maandag 26 augustus aan op Kaap de Goede Hoop. Het schip vertrok daar op 23 september weer richting Batavia. Daar zou Cors nooit aankomen, omdat hij op zondag 1 december overleed. Het schip kwam, 231 dagen na vertrek uit Nederland, op 18 december aan in Batavia.

De Sloten was een 150 voet lang retourspiegelschip, het zal er ongeveer hebben uitgezien zoals deze 20e eeuwse replica van de Batavia.

40 H.v.d.Molen. Crimineel recht in Schoonhoven tussen 1556 en 1806 (HEK 2002 p. 125

41 Bron: <https://www.openarchieven.nl/ghn:497d3677-d922-49a4-b2a9-03165291e9f5/nl>

De enige bron hierna over Belia de Keyser is dat zij op 23 februari 1771 Pro deo, dus van de armen, werd begraven. Zij werd vermeld als Belia de Kijser, weduwe van Cors Coelewyn. Het overlijden van Cors is dus door de VOC aan haar bekendgemaakt.

JACOBUS NEDERBERG EN ZIJN HUWELIJK MET CORNELIA DE VOS

Zoals hiervoor reeds werd vermeld werd het pand Tol 7 en wel het gedeelte B 332 a door de curatoren van de geabandonneerde boedel van Cors en Belia op 15 juli 1762 verkocht aan Jacobus Nederberg, geboren in 1734. Vier jaar later en wel op 9 mei 1767 ging hij in ondertrouw met Cornelia de Vos. Hoewel toen toestemming voor hun huwelijk werd verkregen, trouwden zij pas op 13 september. Die grote tijdsspanne was het gevolg van het feit dat hij gereformeerd was en zij katholiek. Normaal werd een voorgenomen huwelijk op drie achtereenvolgende weken in het openbaar afgekondigd, maar bij huwelijken tussen gereformeerden en katholieken werd dat driemaal zes weken. De motivering daarvan vinden we in een plakkaat⁴²⁾ van de Staten van Holland van 24 januari 1755, die ten doel had om dergelijke huwelijken zoveel mogelijk te voorkomen.⁴³⁾ In de inleiding van het plakkaat werd al gesteld: *Alsoo Wy niets meer ter harte neemen als de conservatie en vermeerderinge van de waare Gereformeerde Religie, en soo veel in Ons willen voorsien, dat deselve geen inbreuk of nadeel kooome te lyden.* In de volgende paragraaf worden de getroffen maatregelen toegelicht, hertaald en in verkorte vorm weergegeven.

INHOUD VAN HET PLAKKAAT

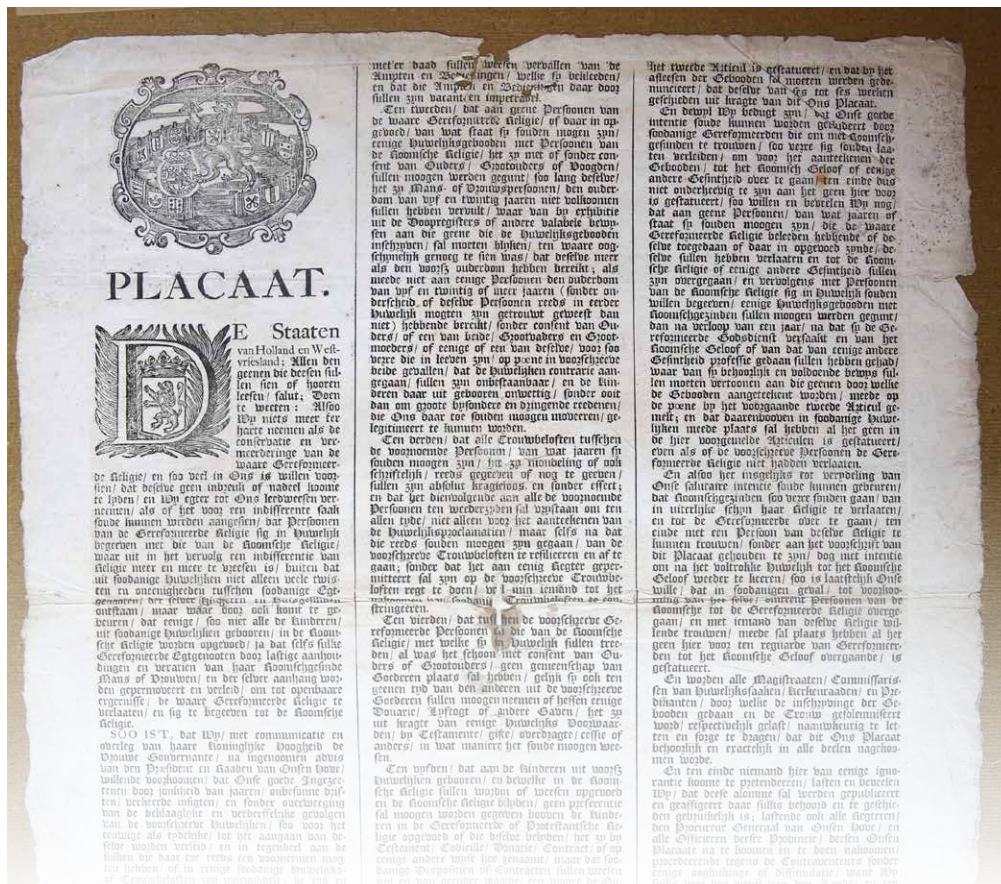
Tot ons leedwezen vernemen wij, alsof het een onbelangrijke zaak zou zijn, dat personen van de gereformeerde religie zich in het huwelijk begeven met die van de roomse religie. Er komen uit huwelijken tussen gereformeerden en roomsgezinden niet alleen twisten en onenigheden voort, maar hun kinderen worden veelal ook in de roomse religie opgevoed. Het komt zelfs voor dat gereformeerde echtgenoten door aanhoudende druk van hun roomsgezinde mannen of vrouwen worden verleid om de ware gereformeerde religie te verlaten en zich in de roomse religie te begeven.

SOO IS 'T dat wij, na ingewonnen advies bij Hare Koninklijke Hoogheid⁴⁴⁾ en het Hof van Holland, willen voorkomen dat onze ingezetenen door jonkheid van jaren, onbezonnen driften, verkeerde inzichten en zonder overweging van de beklaglijke en verderfelijke gevolgen van die huwelijken, tot het aangaan daarvan worden verleid. Degenen die dit voornemen hebben of al in trouwbeloften zijn verwickeld, willen wij de tijd en gelegenheid geven

42 Plakkaat = verordening.

43 Plakkaat is gedrukt door Jacobus en Herman Scheltus, *ordinaris drukkers van de Ed: Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.*

44 Anna van Hannover, dochter van de Engelse koning George II en weduwe van stadhouder Willem IV.

Plakkaat van de Staten van Holland over de huwelijks-sluiting

om te luisteren naar goede raadgevingen om van een voorgenoemen huwelijk of trouwbelofte af te zien. Daartoe is de volgende verordening opgesteld.

Ten eerste dat mannen, die zich in het huwelijk begeven met vrouwen van de Roomse religie, metterdaad *sullen weesen vervallen van de Ampten en Bedieningen welke zy bekleeden*.⁴⁵⁾

Ten tweede dat aan geen personen van de ware gereformeerde religie enige huwelijksgeboden⁴⁶⁾ met personen van de roomse religie zullen worden gegund, zolang zij de ouderdom van vijftientwintig jaar niet hebben bereikt. Als straf zullen huwelijken die *contrarie* zijn aangegaan onbestaanbaar zijn en de kinderen daaruit onwettig. In uitzonderingsgevallen zou door ons tot legitimatie kunnen worden overgegaan.

Ten derde dat alle trouwbeloften tussen de voornoemde personen krachteloos en zonder effect zullen zijn. Het zal hen ten allen tijde vrijstaan om die beloften op te

45 Functies in overheidsdienst mochten alleen door mannen van de gereformeerde religie worden uitgeoefend.

46 Huwelijksgeboden was de term voor de drie huwelijksafkondigingen

zeggen, zonder dat het een rechter gepermitteerd zal zijn om iemand tot het nakomen daarvan te dwingen.

Ten vierde dat tussen personen van de gereformeerde en roomse religie, die met elkaar in het huwelijk treden, geen gemeenschap van goederen zal plaatshebben. Ook kunnen zij nooit van de ander uit die goederen mogen ontvangen enig vruchtgebruik, lijftocht of andere gaven, op welke manier dan ook.

Ten vijfde dat aan de kinderen, uit die huwelijken geboren en in de roomse religie opgevoed, geen voorkeur zal mogen worden gegeven boven de kinderen van de gereformeerde religie.⁴⁷⁾ Mocht dat worden ontdekt, dat zal dat met een *alterum tantum*⁴⁸⁾ of verdubbelde waarde moeten worden gerestitueerd.

Ten zesde dat de huwelijksproclamaties van bovengenoemde personen boven de vijftientwintig jaar, in plaats van week tot week, zullen moeten gaan van zes weken tot zes weken, zodanig dat de voltrekking van het huwelijk pas zes weken na de derde proclamatie mag geschieden. Ook hier als straf zoals die in het tweede artikel is verwoord.

Wij zijn beducht dat onze goede intentie zou kunnen worden ontweken, doordat gereformeerden zich zouden laten verleiden voor het aantekenen tot het roomse geloof over te gaan om met roomsgezinden te kunnen trouwen, zodat ze niet onderhevig zijn aan hetgeen hierboven is bepaald. Daarom bevelen wij dat aan geen gereformeerde personen enige huwelijksgeboden zal worden gegund, dan na verloop van een jaar nadat zij de gereformeerde godsdienst hebben verzaakt en het roomse geloof of andere gezindheid belijdenis gedaan zullen hebben. Daar moet dan voldoende bewijs van worden overgeleverd. Bij niet nakomen daarvan zal ook de straf opgelegd worden zoals in het tweede artikel wordt vermeld, maar daarenboven dat hier ook van toepassing is hetgeen in de bovenvermelde vijf artikelen is bepaald.

Ook zou het kunnen gebeuren dat roomsgezinden zo ver zouden gaan zogenaamd hun religie te verlaten en tot de gereformeerde over te gaan, ten einde met een persoon van die religie te kunnen trouwen, zonder aan de voorschriften van dit plakkaat gehouden te zijn. Doch met de intentie om na het voltrokken huwelijk weer tot het roomse geloof weer te keren. Om dat te voorkomen zijn dezelfde bepalingen van toepassing als hiervoor ten aanzien van personen die van de gereformeerde tot het roomse geloof overgaan.

En worden alle magistraten, commissarissen van huwelijkszaken, kerkenraden en predikanten, door wie de *inschryvinge der geboden en de Trouw gesolemniseert word*,⁴⁹⁾

47 Katholieken kinderen mogen dus niet voorgetrokken worden, protestantse blijkbaar wel. .

48 Alterum tantum = nog eens zoveel (Ensie)

49 Solemniseren = celebreren, plechtig viëren (Encyclo)

gelast nauwkeurig zorg te dragen dat ons plakkaat exact nagekomen wordt.
*En ten einde niemand hier van eenige ignorantie kooime te pretenderen, lasten en beveelen wij,
dat deese alomme sal weren gepubliceert en geaffigeert daar sulks behoord en te geschieden
gebruikelijk is.*

Commentaar:

Uit dit plakkaat blijkt duidelijk de vrees van de overheid dat huwelijken tussen gereformeerden en katholieken vaak zullen resulteren in geloofsafval van gereformeerden. Met die zes artikelen hoopte men het sluiten van deze huwelijken te ontmoedigen. Zoals al in de inleiding werd gesteld waren de maatregelen ook bedoeld om 'door goede raadgevingen' te trachten om gereformeerden van hun huwelijksvoornemen te laten afzien. Daartoe werd de lange tijd tussen eerste huwelijksgebod en de huwelijksluiting gecreëerd. Ik stel me voor dat de predikant of een ouderling zo ruimschoots de gelegenheid had, als een soort zendeling, op zo'n huwelijkskandidaat in te praten. Zij werden daarbij geholpen door de bepaling dat huwelijksbeloften tussen gereformeerden en katholieken ongeldig waren, zodat daar geen beroep op gedaan kon worden..

Duidelijk is wel dat huwelijken tussen katholieken geen duimbreed in de weg werd gelegd. Dat verminderde het gevaar dat een gereformeerde aan de haak werd geslagen.

Als men niet in de gereformeerde kerk wilden trouwen, kon men terecht bij de magistraat of commissarissen van huwelijkszaken. Daar zullen de meeste katholieken de voorkeur aan gegeven hebben.

DE KINDEREN UIT HUN HUWELIJK⁵⁰⁾

Op 3 maart 1768 werd dochter Weintje gedoopt. Hou ik rekening met een periode van 9 maanden, dan zal de bevruchting hebben plaatsgevonden rond het begin van de ondertrouwperiode. Het kind heeft overigens niet lang geleefd, want overleed al op 25 april van dat jaar.

Daarna zijn nog 5 kinderen geboren, te weten:

- Johanna, gedoopt 18 mei 1769
- Kornelis, gedoopt 6 februari 1771
- Bastiana, gedoopt 5 juli 1772
- Hendrijntje, gedoopt 12 december 1773
- Jacobus, gedoopt 29 juni 1777

50 Inv.nr. 1062 Doop-, trouw en begraafregisters 1590-1811

Er is nog een begrafenis gemeld met als omschrijving 'het kind van Jacobus Nederberg' dus zonder voornaam en wel op 2 augustus 1773.

AANSCHAF VAN EEN SCHIP

Op 11 juni 1768 neemt hij, als marktschipper op Dordrecht, hypotheek op bij Reynier Hondhorst, groot 1400 gulden tegen een rente van 3½ % op zijn huis.⁵¹⁾ Uit een ander stuk blijkt dat de hypotheek ook rustte op zijn schip, genaamd een kraak groot 16 last, lang 56 voet (17.6 m.), wijd 13 voet (4,1 m.) en hol 6 voet (1,9 m.). Die hypotheek zal zijn opgenomen om de aanschaf van dit schip te kunnen financieren.

In hoeverre er toen al sprake is van het Schippershuis is uit de stukken niet op te maken.

Kraak met twee
figuren, Gerrit
Groenewegen, 1791

Bron: Rijksmuseum

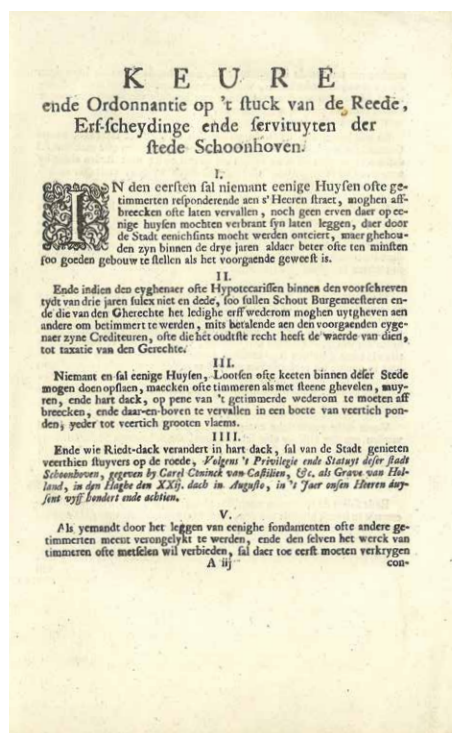
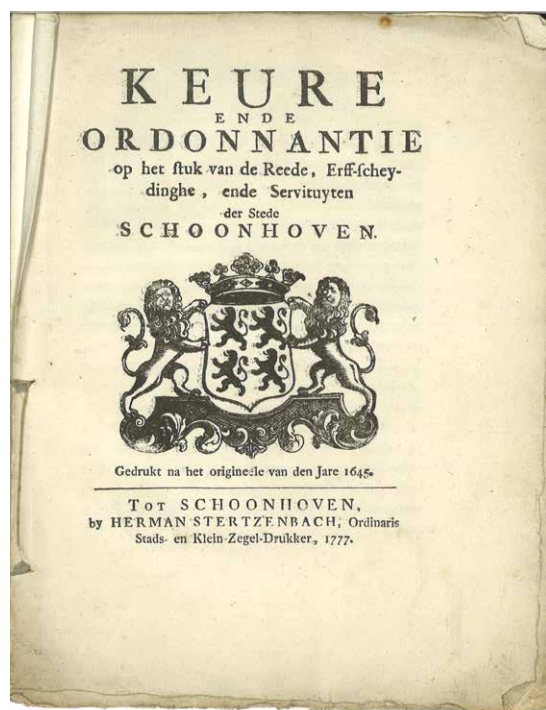

51 Inv.nr. 1058-178 folio 231, Archief van het Gerecht Schoonhoven 1757-1770

EEN RECHTSZAAK

De volgende maal dat Jacobus in de annalen verschijnt, kunnen we lezen in de notulen van de magistraat van 22 november 1776.⁵²⁾ De buurman van Tol 8, de hoedenmaker Hotzee, kwam klagen dat het *vuijl van het secreet*⁵³⁾ van zijn buurman in zijn kelder terechtkwam. Aangezien hij onwillig bleek die repareren, verzocht hij de magistraat om *maintien* ofwel handhaving. Na overleg met de reemeesters⁵⁴⁾ en beroep op het 63e en 64e artikel van de keur op de Reede en Erfscheiding, bleek dat Jacobus verplicht was geweest om zijn secreet zodanig te repareren dat zijn buurman daar geen overlast zou hebben. Jacobus werd dan ook veroordeeld om aan de gemelde artikelen van de keur te voldoen en zijn buurman schadeloos te stellen. Ook de proceskosten kwamen voor zijn rekening.

Deze veroordeling is gebaseerd op de 'Verordening van 1645 betreffende rede, erfscheidingen en servituten te Schoonhoven'.⁵⁵⁾

De titelpagina en de eerste pagina van het keurboek waarop buurman Hotzee een beroep deed bij de rechtzaak tegen Jacobus Nederberg.

52 Inv.nr. 1011-36 p. 36, Resoluties van de magistraat 1775-1778

53 De uitwerpeselen van de poepdoos

54 Reemeester of rooimeester is o.a. belast met toezicht op de bouw van nieuwe huizen en de toestand van oude (Carl Denig, Van aakschipper tot zwikker)

55 Inv.nr. 1058.11 Verordening van 1645 betreffende rede, erfscheidingen en sevituten te Schoobhoven

Eerst drie artikelen over de gang van zaken in de rechtsgang:

VIII

In alle questien van Erff-scheydinge, Servituyten ende verbodt van werck ende diergelyke, sal den clagher zyne partye doen dach-vaerden voor de Gerechten, ende syn saecke ter rolle doe aenteyckenen ende sommierlyck verhalen, ende naer verhoor van partyen ende gelegentheyt van de saken sullen die van de Gerechte den Officier, twee Schepenen, den Secretaris ende twee gesworen Ree-meesters committeeren, omme de ghelegentheyt in questie ter presentie van partyen te inspecteren, ende rapport te doen van haar ondervindinge aen d'andere van den Gerechte, omme alsdan verder inde saeck te werden gedisponeerd⁵⁶⁾, sulx de selve sullen oordelen te behooren.

IX

Voort recht van welcke comparitie⁵⁷⁾ ter plaetse contentieuse⁵⁸⁾ betaelt sal werden aen den Officier vier schellingen, de Schepenen, Secretaris ende Ree-meesters elcx twee schellingen, ende twee schellingen voet 't vonnis, ende de bode voor 't dachvaerden van Commissarissen, ende zyne assistentie op de reedingh ghelycke twee schellingen.

X

Ende sullen de respective vonnissen gheextendeert⁵⁹⁾ naar behooren ter Secretarie te boek ghestelt werden, waer uyt partyen sullen moghen lichten auctentycque acten by den Secretaris geteyckent.

Voorts de artikelen waar beroep op werd gedaan:

LXIII

Niemandt en mach vast aen zijn ghebuijren erve teghen een ghemenen muijr eenighe reghen-backen, privaten ofte dierghelijcke dinghen (daer perijckel⁶⁰⁾ natticeijt, vuijlicheidt ofte stanck afcomen soude moghen) maecken noch stellen, noch oock asch mishoop⁶¹⁾, modder slijck ofte dierghelijcke vuijli-cheden daer teghen legghen, te sy dat hy tusschen beijden maeke een goeden muijr also onderhouden ende bewaren tot zijnen

56 Disponeren = beschikken (Encyclo)

57 Comparitie = uitspraak (Encyclo)

58 Contentieus = omstreden onderwerp (Encyclo)

59 Geëxtendeert = uitgebreid (Encyclo)

60 Perikel = lastig of gevaarlijk probleem (Encyclo)

61 Mishoop = mesthoop (auteur)

kosten datter geen natticheyt ofte vochticheydt door ofte uyt en kome of en trane,⁶²⁾ sulx dat zijn ghebuyr daer by geen ongherief en come te lyden.

LXIV

Ende hadde zyn ghebuyr op zyn selfs erve te vooren eenen kelder ofte Born-putte⁶³⁾ staende, die door het voorschreeve privaet ofte ander werck soude moghen bedorven werden, moet die gheene die dat privaet of ander werk van secreten of andersints doet maecken t' selve alsoo versien, dat zijn ghebuijr in sijne kelder ofte Born-putte ende water daer af gheen hinder ofte ghebreck en kryge, ofte andersints moet hy zyn privaet voute,⁶⁴⁾ secreet of ander werk te niete doen ende amoveeren.

AANKOOP NAASTGELEGEN PAND

Blijkbaar gaan de zaken wel goed, want op 13 augustus 1778 koopt hij van Leonora van Bruggen, weduwe van Hendrik Nobel, het aanpalende gedeelte van het huis Tol 7 (B 332 b). Dat was ook wel nodig omdat in het pand niet alleen werd gewoond, maar ook een tapperij werd uitgeoefend, zoals blijkt uit het hiernavolgende.

DE VOLGENDE RECHTSAAK

Jacobus en zijn vrouw kwamen eind 1782 in een problematische situatie terecht als gevolg van een incident dat zich in hun huis had afgespeeld. Hieraan werd in vijf vergaderingen van de magistraat⁶⁵⁾ uitgebreid aandacht besteed in de maanden december 1782 en januari 1783. Helaas zijn de resoluties van die data door vocht aangetast en deels vergaan. Uit het aangevezelde exemplaar van de resoluties is zo goed mogelijk het hierna volgende verslag gemaakt.

In de vergadering van de magistraat van 19 december 1782 gaf de baljuw⁶⁶⁾ informatie over de gegeven verklaringen van Gijsbert Capoen, meester chirurgijn, Christiaan Louis Rond en Jan Hendrikse Smisselaar, ten aanzien van de onbetamelijke en misdadige buitensporigheden door de Dordrechtse schipper Jacobus Nederberg en diens huisvrouw Cornelia de Vos aan Gerrit Oosterhout Gerritsz. begaan. Dit had niet alleen veel opspraak bij de inwoners van de stad verwekt, maar zelfs de predikanten hadden vanaf de predikstoel deze zaak niet ongemerkt laten passeren.

62 Tranen = druppels afscheiden (Encyclo)

63 Bornput = waterput of welput (Wikiwoordenboek)

64 Voute = gewelf. Privaat voute is dus een soort septic tank.

65 Inv.nr. 1011-38, Resoluties van de magistraat 1781-1783

66 Jan Braet

Nadat die verklaringen woord voor woord aan bovengenoemde drie mannen was voorgelezen, verklaarden zij dat het conform de waarheid was, hetgeen zij met een *solemneelen* (plechtige) eed bevestigden.⁶⁷⁾ Die *attestaties* waren voor de baljuw aanleiding te stellen dat Jacobus en zijn vrouw wegens het *onbetamelijke verregaande buitensporige gepleegde* strafbaar waren volgens de keur van 13 oktober 1774 en wel speciaal het 5e en 6e artikel. Hij liet het aan *Hun Edel Groot Achtbaren* over om een zodanige straf op te leggen als *zij na exigentie van zaaken zouden oordelen te behooren*.⁶⁸⁾

Daarop werden Jacobus en zijn vrouw over het incident gehoord en heeft hij aan de magistraat uiteengezet dat de personen die tegen hen hadden getuigd, schone pleisters hadden gebruikt om hun stinkende wonden in zijn huis te verzorgen. Vervolgens lichtte hij toe wat er zich met Gerrit Oosterhout had afgespeeld. De arm van Simon van Leeuwen was uit de kom geraakt en de chirurgijn Gijsbert Capoen en Christiaan Louis Rond zouden die arm in zijn huis weer in orde brengen en hadden daartoe een fles drank besteld. Zijn hulp bleek daarbij niet nodig te zijn, zodat hij naar het huis van Gerrit Waantjes was gegaan om een biertje te drinken. Hij was weer naar huis gegaan, veronderstellend dat de arm wel weer in orde zou zijn. Voor zijn huis aangekomen zag hij dat er licht brandde in de bovenkamer, waarvan het verband hem nog niet duidelijk was. In zijn huis vond hij Gijsbert Capoen, Christiaan Louis Rond, Jan Hendrikse Smisselaar en Gerrit van Oosterhout zittend bij het vuur in de haard en zag de schamelheid (geslachtsdelen) in de opengemaakte broek van Gerrit Oosterhout. Jacobus noemde een vuurtang en het scheren met zeker instrument, dat hem ontschoten was. En dat er as uit de haard in de broek van Gerrit Oosterhout was gegooid.⁶⁹⁾ Hij had daarop gezegd zulke onbetamelijkheden niet te kunnen dulden. Vervolgens was zijn vrouw vanaf de bovenkamer naar beneden gekomen, die zag dat de as door het vertrek was verstrooid en zei daarover: *Heb ik daarom mijn haard pas zo bloedig geschuurd*.

Verder heeft hij de magistraat overhandigd een verklaring *onder presentatie van eedt* van Gerrit Huisman en Abraham Kijzer wat hij op de 3e december tegen Gerrit Oosterhout had gezegd : *dat er een gerugt door de stad liep, dat hij Gerrit Oosterhout zig hadde gebrandt en wat de oorzaak zoude wezen, en hem tevens gevraagd of zulks waar was?* Gerrit Oosterhout zou aan Jacobus geantwoord hebben dat noch hij noch zijn vrouw daar schuld of deel aan hadden gehad, *zo waar als God in den Hemel leeft etc.*

Waarop Gijbert Capoen, Christiaan Louis Rond en Jan Hendrikse Smisselaar afzonderlijk werden verhoord en hadden verklaard *te persisteren bij hune beëdigde verklaring ende gedeclareert dezelve als nog waar ende waarachtig te zijn.*

67 Helaas zijn de getuigenverklaringen niet opgenomen in 1058-41 Rechtelijk archief met diverse getuigenverklaringen

68 Je zou nu zeggen na bevind van zaken

69 Door de aangetaste bladen is geen exacte weergave van de feiten mogelijk.

De vraag doet zich hierbij voor waarom Gerrit Oosterhout zelf niet werd ondervraagd. In de vergadering van de magistraat van 15 januari is sprake van wijlen Gerrit Oosterhout! Dat klopt ook, want hij is op de 4e december 1782 begraven volgens het overlijdensregister.⁷⁰⁾ Hij werd in Schoonhoven geboren en op 21 juni 1731 gedoopt.⁷¹⁾ Vader Gerrit Oosterhout en moeder Gerrichje Blom. Bij zijn overlijden was hij dus 51 jaar oud. In hoeverre hij als gevolg van de mishandeling is overleden heb ik niet kunnen nagaan. Vermoedelijk waren de geruchten over de mishandeling en zijn overlijden aanleiding voor de baljuw om een onderzoek te starten.

Nadat de baljuw zich had verwijderd zodat de overige leden van de magistraat vrijelijk konden delibereren, werd besloten de aangeleverde documenten nader te bestuderen.

De volgende vergadering van de magistraat vond plaats op 2 januari 1783. Hierin werd gemeld dat het incident ook al vanaf de preekstoel aan de orde was gesteld. Gezien de hieruit mogelijke nadelen voor het bestuur van de stad, diende voor voldoende bewijs over de gepleegde wandaad te worden gezorgd. Vervolgens werd aan Jacobus Nederberg en zijn vrouw gevraagd of zij nog iets tot *hunner defensie hadde te allegeeren*. Maar ook zij bleven bij hun reeds mondelinge en schriftelijke verklaringen.

Daarop werd besloten de door de baljuw aangeleverde documenten voor onderzoek in handen te geven van een *besogne* ofwel commissie, bestaande uit de heren schepenen Van Nooten, Van Horbag, Schmidtman en Van Bosvelt alsmede de secretaris, voor *considerationen en advis*.

In de vergadering van 15 januari 1783 werd door de bovengenoemde commissarissen rapport uitgebracht over hetgeen op de 28e oktober laatstleden in het huis en herberg van Jacobus Nederberg en diens vrouw aan *wijle Gerrit Oosterhout Gerritsz. was geperpetreert*⁷²⁾. Hieruit bleek dat zij unaniem van mening waren dat de *keure en ordonnantie tegen het vegten, mestrekken etc.* binnen deze stad niet met enige fantasie van toepassing verklaard kon worden. Het onderzoek naar de geproduceerde documenten tot *determinatie van een correctie of straf* van Cornelis Nederberg en zijn vrouw leidde echter tot een verschil van mening. De meerderheid van de leden van het *besogne* was van mening dat de *onbetamelijke en verregaande gepleegde buitensporigheid op een solide en persuasieve wijze door de heer balliuw was gedemonstreert*. En dat hetgeen door Jacobus en zijn vrouw was aangedragen van alle fundament en realiteit was gespeend, ja zelfs niet vrij was van

70 Schoonhoven DTB Gaarder 1-2 Dopen-Huwelijk-Overlijdenj

71 Doopregister folio 181 in 1731

72 Perpetreren = bedreven

onwaarheden. Tot voorkoming van verdere nadelige gevolgen zou een *langere admissie van zodanige bewezen onrustigen ende losbandige voorwerpen* schadelijk zijn voor de burgerij en in het bijzonder van de jeugd. Jacobus Nederberg en zijn vrouw diende daarom de stad te worden ontzegd. Terwijl een minderheid van de leden van het besogne verklaarde er moeite mee te hebben om zich met de voornoemde gedachten van de meerderheid te conformeren. Zij achtten de door de baljuw aangedragen bewijzen onvoldoende als grondslag voor een veroordeling. Dit gebrek aan overeenstemming was voor de magistraat aanleiding om een *finale resolutie* uit te stellen. Inmiddels was door de burgemeesters wel de vergunning van Jacobus Nederberg als herbergier en tapper ingetrokken. De secretaris kreeg de opdracht zich tot de baljuw te wenden en hem inzage te geven van het rapport van de commissarissen met het verzoek of het doenbaar was om met nadere bewijs te komen of bij gebrek daarvan kennis te geven op aanstaande vrijdagmorgen om elf uur. Dan zou over deze zaak *finaal worden geresolveert*.

Op vrijdag de 17e januari werd eerst door Jozias Schalkwijk een verklaring afgelegd in de zaak van Jacobus Nederberg en zijn vrouw, maar zonder nadere toelichting. De president-burgemeester (Carolus Carnier) deelde mede dat de baljuw te kennen had gegeven niets meer aan kennis over de zaak te kunnen bijdragen.

Na deliberatie over het rapport werd besloten zich daar voorlopig mee te conformeren en de baljuw te verzoeken *naauwkeurig reguard op de conduites van Cornelia de Vos te vestigen* en hem Jacobus Nederberg te verbieden de herberg of tapnering te exploiteren. Verder werden de heren commissarissen, gekwalificeerd tot het onderzoek in die zaak, weer opgedragen om daarover te adviseren met in achtneming van de verklaring van Jozias Schalkwijk.

Op een onbekend tijdstip (de datum weggefallen in het aangevezelde exemplaar van de notulen) werd door de commissarissen wederom rapport uitgebracht over het gedrag van Jacobus en zijn vrouw. Hierover werd gedelibereerd en besloten hen *ernstig te reprimendeeren* en werd hen verboden ooit nog een herberg of tapnering te exploiteren met veroordeling van alle kosten die uit deze zaak waren voortgevloeid. Tevens werd hem opgedragen het uithangbord als herbergier van de voorgevel van hun huis te verwijderen. Verder dienden zij zich voortaan van alle losbandigheid te onthouden, anders zouden zij op de *uiterste indignatie van hun H:E:G;A.*⁷³⁾ kunnen rekenen, waarbij het gebeurde op de 28e oktober van verleden jaar als verzwarende omstandigheid zou dienen. En is de heer baljuw weer verzocht *naauwkeurig reguart op de conduites van Jacobus Nederberg en zij huisvrouw Cornelia de Vos te vestigen*.

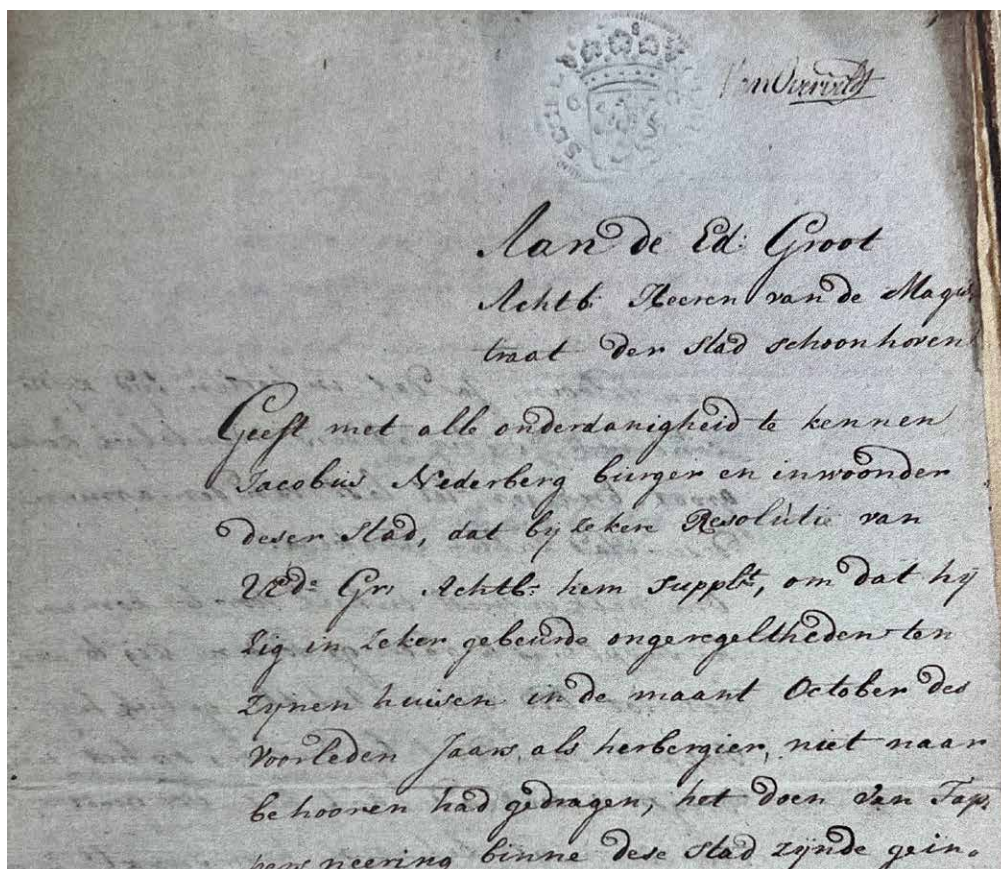
73 Afkorting van Hun Edel Groot Achtbaren

Commentaar:

De verklaringen van Jacobus Nederberg zijn wel heel onwaarschijnlijk. Hij bleef zogenaamd gedurende het incident niet in zijn eigen tapperij, maar ging elders een biertje drinken. Zijn vrouw was toevallig ook niet in de tapperij, maar in het bovenhuis. Daarnaast een zogenaamde verklaring van 3 december dat Gerrit zich zo had verbrand en dat Jacobus en zijn vrouw daar part nog deel aan hadden, terwijl hij op 4e december werd begraven. Zoals uit het hiernavolgende verzoekschrift blijkt, erkent hij zich als herbergier niet naar behoren had gedragen.

VERZOEKSCHRIFT

In het archief is een ongedateerd verzoekschrift van Jacobus Nederberg opgenomen.⁷⁴⁾ Bovenvermelde naspeuringen in de resoluties van de magistraat leidde ertoe dat die in

Het verzoekschrift van Jacobus Nederberg.

74 Inv.nr. 1011-2271 Verzoekschriften gericht aan de magistraat z.d. 1750 - 1809

1783 moet worden gedateerd. In het verzoekschrift werd gesteld dat er in de maand oktober van het verleden jaar ongeregelde heden hadden plaatsgevonden in zijn huis, met als gevolg dat de magistraat hem het uitoefenen van zijn tappersnering had verboden. Hij erkende zich als herbergier niet naar behoren te hebben gedragen. Maar zijn huisgezin kon volgens hem die voorname tak van zijn bestaan niet missen, omdat het Dordtse veer niet voldoende opbracht. Hij schetste daarop *het gegronde aaklig vooruitzigt* onvermijdelijk buiten staat te geraken zijn crediteuren naar behoren te kunnen voldoen en dat zelfs zijn kinderen, die hij anders ordentelijk kon grootbrengen, tot last van de armen zouden geraken.

Om dat gevreesde onheil te voorkomen verzocht hij de magistraat om hem zijn fout als herbergier te vergeven en hem het uitoefenen van de tappersnering weer toe te staan. Hij beloofde daarbij zich in alle opzichten als een goed burger en herbergier te gedragen en ervoor zorg te dragen dat er nooit meer klachten over hem zouden komen. Tot nu toe is er geen bewijs dat dit verzoekschrift is toegestaan. De resoluties van de magistraat van 1783-1784 zijn niet meer aanwezig, vermoedelijk geheel vergaan door vocht.

VERKOOP VAN DE TWEE PANDEN EN OVERLIJDEN CORNELIA DE VOS

Op 28 maart 1788 verkoopt Jacobus twee huizen naast elkaar (B 332 a en b) aan de zuidzijde van de Voorhaven geappropriert tot één woning; achter tot het erf van Hendrik Wekker de Groot, ten westen dezelfde en ten oosten de weduwe van Jan Hotze⁷⁵⁾ aan Reynier van Hondhorst.

Deze was tevens de hypotheekverstrekker op het schip van Cornelis (zie hiervoor). Met deze verkoop werd ook de hypotheek afgelost.⁷⁶⁾ Uit het Rechtelijk Archief blijkt niet dat door Cornelis een ander pand werd gekocht, maar dat hij is gaan huren (zie hierna). Volgens het 'Register van ontvangst ter zake van trouwen en begraven' werd Cornelia op 13 maart 1790 begraven.⁷⁷⁾

HERTROUWEN, VERHUIZEN EN OVERLIJDEN

In het bovengenoemde register vinden we bij de 'Aantekeningen van trouwen binnen de stad Schoonhoven' op 11 juni 1791: Jacobus Nederberg, weduwnaar van Cornelia de Vos, met Breggetta van der Roest, laatst weduwe van Pieter de Vos, beide woonende alhier, Pro Deo.

75 Inv.nr. 1058-151 folio 346, Archief van het Gerecht Schoonhoven 1781-1790

76 Ibidem, folio 231

77 Schoonhoven Gaarders c.a. Register van ontvangst ter zake van trouwen en begraven 1735 april 1 – 1806 dec 17

In de Collectie Muilwijk is op 'Haven Oostzijde (tussen de Visbrug en Fonteynsteeg) op kadastrnr. B 2 gevonden het pand De Steur/ later De Zalm. Daarin vinden we op 12 mei 1802 de volgende omschrijving:

Jan van Limbeek met last van Dr. Abraham Hartingh, Otto van Rees, gehuwd met Jacoba Hendrika Hartingh te Nijmegen en Hendrik Hartingh te Utrecht brengen op publieke veiling een huis genaamd de Salm bij de Visbrug op de hoek van de oostzijde van de Haven; achter tot de Lange Weistraat ten zuiden de Korten Dam en ten noorden de weduwe van Willem van Solingen. Verhuurd aan Jacobus Nederberg en Brigitta van der Roest, echtelieden voor 60 gld. per jaar. De koper zal keuze hebben de bedsteede en het beschot op de boven-voorkamer van Cornelis Nederberg over te nemen; ook de losse staande plaat.

Cornelis is dus op een gegeven ogenblik verhuisd naar het pand tegenover de Tol, waar de firma Rikkoert is gevestigd en diende dit pand te verlaten, hetgeen uit de omschrijving van de publieke veiling blijkt. Hij zal dus weer een ander huis moeten huren.

Tenslotte overlijdt hij op 70-jarige leeftijd op 18 juni 1805 en wordt ook Pro Deo begraven.

Leen Ouweneel

Boeven en Boefjes in Schoonhoven

Het strafrechtssysteem in de 17e en 18e eeuw

Een blik op de criminaliteit in Schoonhoven (1660-1788)

Scan de QR-code om
de hele scriptie van
Faye te lezen

In juni 2025 presenteerde Faye van de Kolk -met goed gevolg- de eindscriptie van haar bachelorstudie geschiedenis aan de Universiteit van Leiden. Deze scriptie is te downloaden van de site van de HVS.¹⁾

1 Dit artikel is een samenvatting van de scriptie, gericht op een breder publiek. De samenvatting is in eerste instantie gemaakt met behulp van Gemini, een programma dat gebruik maakt van kunstmatige intelligentie. Die tekst is daarna gecorrigeerd en aangevuld door de auteur en de redactie. Het notenapparaat is in het artikel niet overgenomen, dat is beschikbaar in de originele scriptie op de website van de HVS.

In 1681 stond Peter Hans voor de rechter in Schoonhoven. Peter had al in diverse plaatsen gestolen. Dat jaar stal hij in Haastrecht een barbierskoker met zilveren instrumenten. Wat deed hij ermee? Hij reisde naar Schoonhoven om de buit te verkopen aan een van de vele zilversmeden. Dit was niet verwonderlijk, aangezien Schoonhoven bekendstond om zijn zilver, een kenmerk dat de aard van de criminaliteit in de stad beïnvloedde.

Onderzoek naar vroegmoderne criminaliteit heeft vaak gekeken naar de invloed van de context op misdaadpatronen. Factoren zoals de omvang van een stad, de sociaaleconomische kenmerken en de geografische ligging speelden een rol. Zo bleek de economische aard van een stad te bepalen wie er misdaden pleegden en welke misdaden dat waren. Ook de grootte van een plek had invloed: kleinere gemeenschappen beperkten de ruimte voor criminaliteit, terwijl grotere steden meer anonimiteit boden en zo criminelen konden aantrekken. De geografische ligging was eveneens cruciaal, zowel voor de manier waarop misdaad werd gepleegd als voor de aard van de criminele activiteiten.

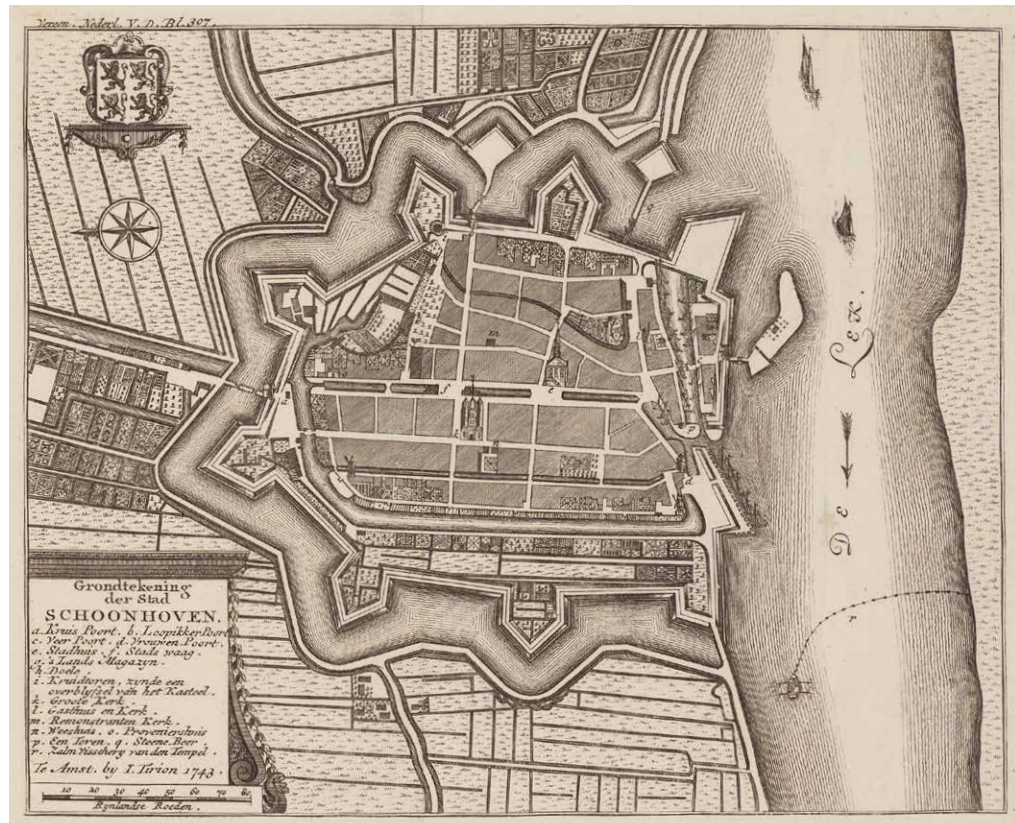
Deze factoren beïnvloedden ook het soort misdaden dat gepleegd werd. In steden was er bijvoorbeeld eerder sprake van individualisering van geweld dan op het platteland. Hoewel criminaliteit in de middeleeuwen vooral op het platteland plaatsvond, werd het in de vroegmoderne tijd steeds meer een stedelijk fenomeen. In steden werd vaak kleine diefstal gepleegd, terwijl op het platteland meer vee werd gestolen. Het economische karakter had ook invloed: in havensteden hielden vrouwen zich vaker bezig met prostitutie, terwijl er in industriële steden meer diefstal was. Ook de criminaliteit per geslacht varieerde per plaats; vrouwen pleegden in steden voornamelijk vermogensdelicten, terwijl mannen vaker betrokken waren bij geweldsdelicten.

De context van een plek bepaalde ook wie de misdaden pleegde, bijvoorbeeld welk beroep, welke leeftijd of burgerlijke staat de misdadigers hadden. In garnizoenssteden werden bijvoorbeeld meer soldaten opgepakt. Ook het aandeel van vrouwen in de criminaliteit verschilde per locatie, beïnvloed door de lokale omstandigheden. Vrouwelijke criminaliteit was vaker een stedelijk fenomeen; in steden waren vrouwen onafhankelijker, maar daardoor ook kwetsbaarder, wat sneller tot wetsovertredingen leidde. Tot slot verschilde het per plek wat het aandeel van migranten was in de misdaad. Dit kwam doordat migranten vaker in steden te vinden waren door werkgelegenheid. Marginale groepen, zoals migranten, werden bovendien sterker in de gaten gehouden door autoriteiten en werden sneller opgepakt.

De meeste onderzoeken richten zich op (middel)grote steden of op het verschil tussen stad en platteland. Echter, de criminaliteitspatronen van écht kleine steden zijn minder besproken. Deze studie richt zich daarom op Schoonhoven omdat deze stad in de 17e en 18e eeuw ongeveer 3000 inwoners had. Zo kon worden onderzocht hoe de

**Tekening op de
vorige pagina:
Schoonhoven
getekend tussen 1653
en 1693, door
Johannes Leupenius,
Bron: Rijksmuseum**

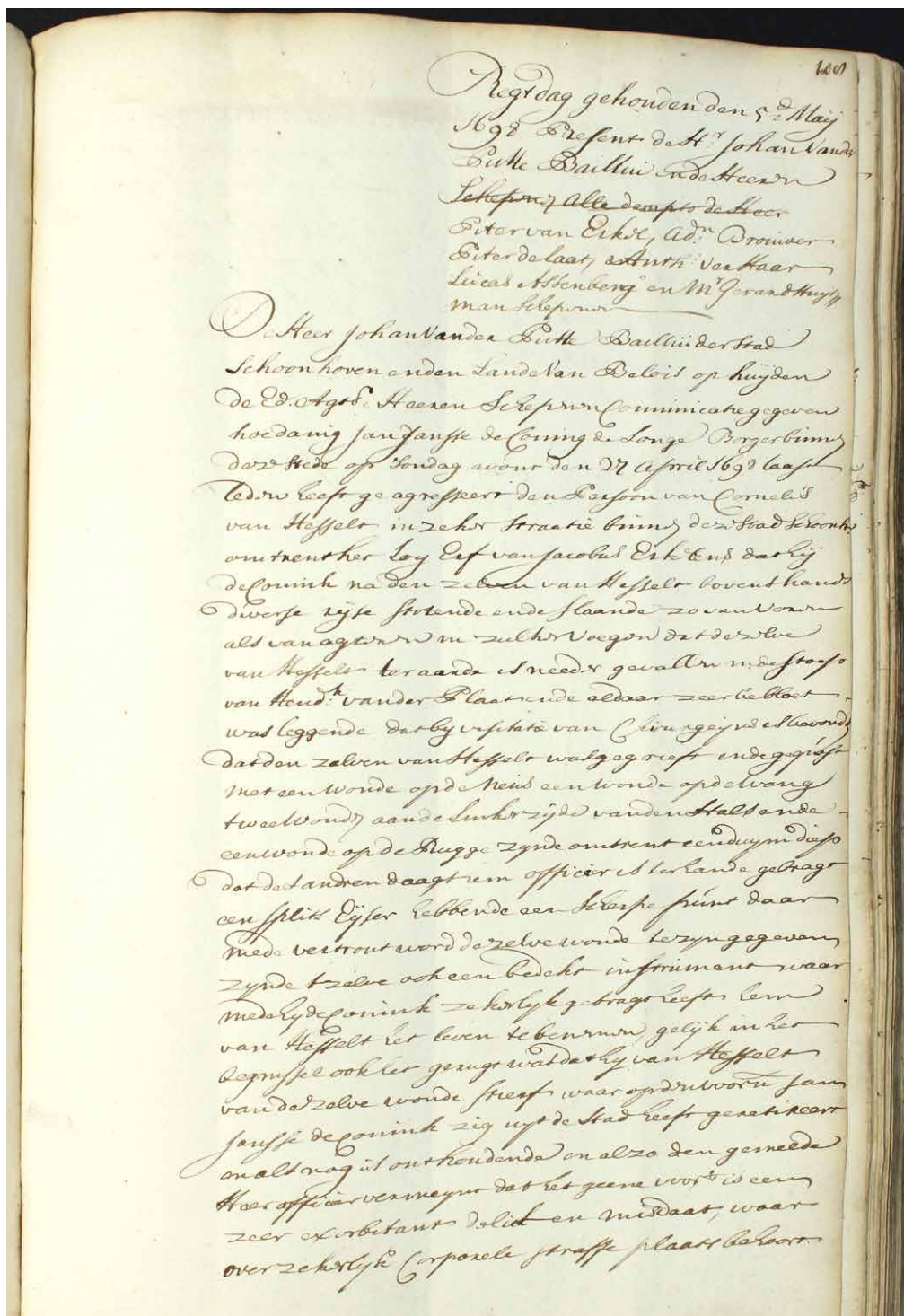
Kaart van
Schoonhoven,
Isaak Tirion, 1734

context van deze stad het criminaliteitskarakter beïnvloedde. Hoe zag dit criminaliteitspatroon eruit en hoe kan het verklaard worden door contextuele factoren?

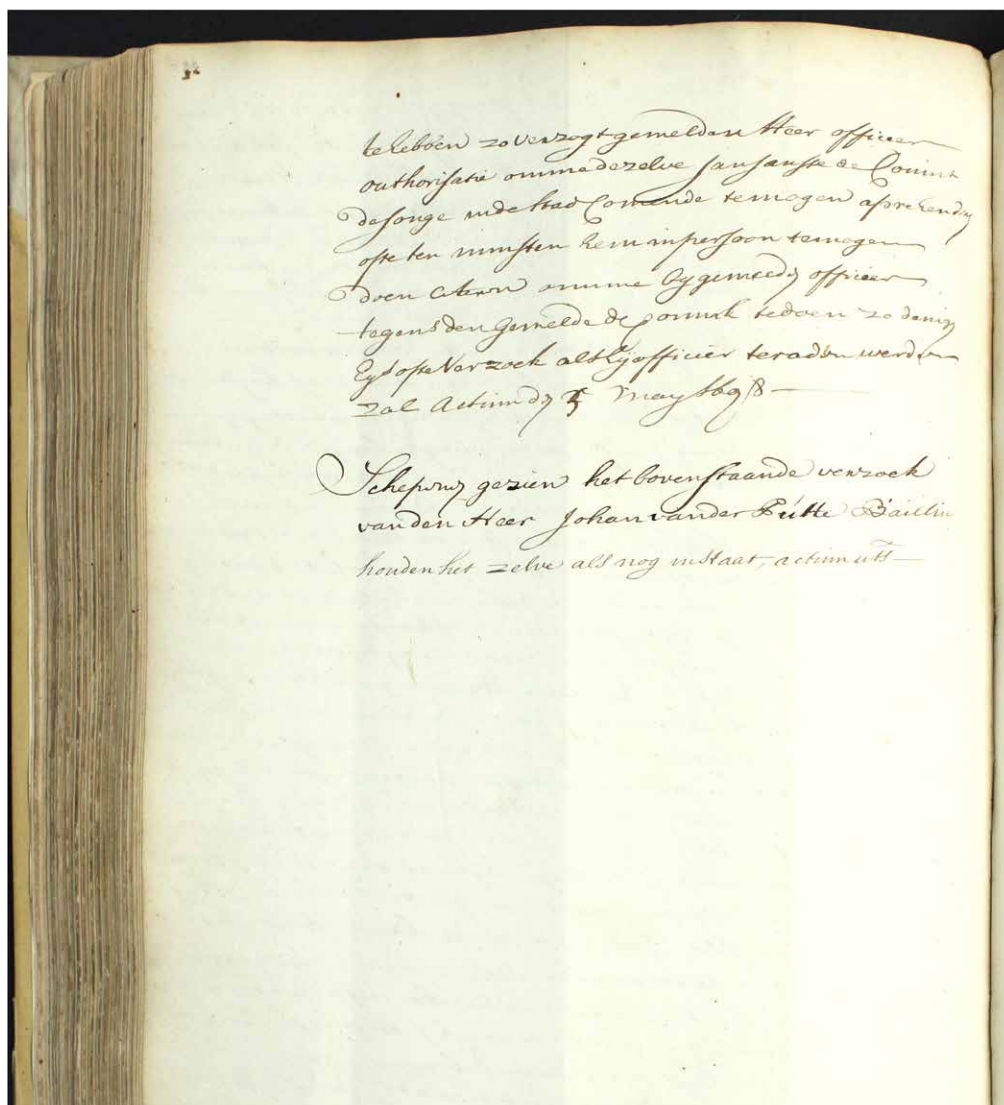
In het eerste hoofdstuk wordt de context van Schoonhoven beschreven: de locatie, economie en omvang. Ook wordt het rechtssysteem van Schoonhoven behandeld. Het tweede hoofdstuk analyseert de misdadigers die voor de rechtbank verschenen. Het derde hoofdstuk gaat in op de misdaden die zij pleegden. Omdat de misdaad bij de mens begint, wordt eerst een beeld geschetst van de misdadigers. Er is aandacht voor de verschillen tussen mannen en vrouwen, omdat de context van een plek van grote invloed kon zijn op vrouwelijke criminaliteit.

Voor dit onderzoek is de transcriptie van een vonnisboek uit 1660-1788 van Schoonhoven gebruikt. Dit vonnisboek bevat oproepen van schepenen, verslagen van vergaderingen, getuigenverslagen en sententies (vonnissen). Een sententie gaf meestal informatie over de misdadiger (afkomst, leeftijd, beroep, burgerlijke staat), een beschrijving van de misdaad en een strafvoorstel van de baljuw, waarna de schepenen de definitieve straf bepaalden.

Een voorbeeld van een bladzijde uit het vonnisboek waarop het onderzoek gebaseerd is. Het gaat hier om een geweldsdelict dat diende op de 'Regtdag gehouden den 5en may 1698.' 'Jan Jansse de Coning de jonge borger binnen dese stede [die] op zondagavond den 27 april 1698 laastleden heeft geagresseert den persoon van Cornelis van Hesselt in zeker straatie binnen deze stad Schoonhoven ontrent het loyerf van Jacobus Erkelens, dat hij De Conink na dezelven van Hesselt bovenshandt diverse rijse stotende ende slaande zo van voren als van agteren in zulke voegen dat dezelve van Hesselt ter aarde is needer gevallen ...'

Bron: SAMH, Gouda

beboen zo verzoegt gemelden Heer officier
 outborijets onnederzelve janjanpa & Conint
 de fonge in de stad Comende kenogen afprekend
 ofte ten minsten ken in persoon tenogen
 den abson omme Gg gemeedj officier
 tegens den gemelde de pormit deden zo denig
 Eydopet Verzoek aldy officier teraden werden
 zal actum d' 5 May 1768

Schepwv gezien het bovenstaande verzoek
 vanden Heer Johan van der Bulte Baillie
 houden het zelve als nog in staat, actum utt

De bron kent echter beperkingen. De notatie van sententies was niet altijd gestructureerd, waardoor teksten soms onduidelijk waren. Ook was de informatie vaak incompleet: soms ontbrak de misdaad, soms alleen een straf, en persoonsgegevens waren niet altijd volledig. Bovendien betreft het alleen de *genoteerde* misdaden; er zijn ongetwijfeld misdaden gepleegd die niet zijn vastgelegd. Voor sommige jaren ontbraken zelfs alle aantekeningen, wat onwaarschijnlijk is voor een stad. Dit onderzoek is daarom gebaseerd op 145 vervolgte en genoteerde misdaden uit het vonnisboek.

HOOFDSTUK 1: SCHOONHOVEN IN DE VROEGMODERNE TIJD

Zoals genoemd in de inleiding, was de context van een plaats belangrijk voor het criminaliteitspatroon. Ligging, economie en omvang waren sleutelfactoren. Dit hoofdstuk belicht de kenmerken van Schoonhoven en het rechtssysteem.

Vrouwe Justitia in de Schepenkamer van het Stadhuis van Schoonhoven.

De ligging, grootte en economie van Schoonhoven

Schoonhoven lag in het gewest Holland, ingebed tussen drie ‘waarden’ (polders). Aan de randen waren stadjes zoals Schoonhoven. Gelegen in een rivierenlandschap aan de Lek en de Vlist, was de stad goed bereikbaar over water. Een verbeterd wegennetwerk in de 17e en 18e eeuw zorgde ook voor goede landverbindingen met omliggende dorpen en steden.

Schoonhoven was een relatief kleine stad. Hoewel precieze inwoneraantallen uit die tijd schaars zijn, wordt geschat dat Schoonhoven in de 17e en 18e eeuw ongeveer 3000 inwoners had. Ter vergelijking: Gouda telde in 1632 zo’n 13.000 inwoners. Het inwoneraantal van Schoonhoven bleef stabiel of nam mogelijk af in deze periode, wat opvallend was.

Economisch gezien kende Schoonhoven diverse bedrijvigheid, waaronder lakennijverheid, bierbrouwerijen en hennep teelt. Hennep werd veel verwerkt tot scheepstouw en verhandeld op de drie jaarlijkse jaarmarkten, die ook mensen van buitenaf aantrokken. Twee andere belangrijke sectoren, de zeevaart en zilversmederij, waren van groot belang voor de criminaliteit in de stad.

Touwslagers aan het werk, Jan Luyken, 1694

Links: Goud- en zilvermeden aan het werk, Tommaso Garzoni, 1641

Tot slot had de aanwezigheid van een garnizoen invloed op de criminaliteit. Schoonhoven kreeg vanaf 1580 vaste troepen ter verdediging, mede door de kwetsbare ligging aan de Oude Hollandse Waterlinie. In vreedstijd waren er honderd tot tweehonderd soldaten; in oorlogstijd kon dit oplopen tot negenduizend. Deze troepen, bestaande uit zowel getrainde soldaten als gedwongen rekruten, kwamen van diverse plaatsen. Vóór de bouw van een kazerne rond 1790 verbleven soldaten vaak bij burgers thuis.

Door de ligging aan de rivier was scheepvaart cruciaal. De Schoonhovense vloot telde in 1624 zo'n dertig schepen, wat duidde op een belangrijke markt- en overslagfunctie. Schepen uit onder andere Amsterdam kwamen de haven binnen, en trekschuiten zorgden voor verbindingen met plaatsen als Haastrecht en Polsbroek. Deze drukke haven maakte het makkelijk voor buitenstaanders om de stad binnen te komen en misdaden te plegen, maar bood ook schippers de gelegenheid om goederen te stelen tijdens hun werk.

De zilvermederij was een ander bepalend kenmerk. In 1629 werd het zilvermedengilde opgericht. Schoonhoven kende in 1745 maar liefst 28 zilvermeden, wat in verhouding tot het inwoneraantal veel was. De zilvermeden richtten zich in de 18e eeuw voornamelijk op kleinwerk.

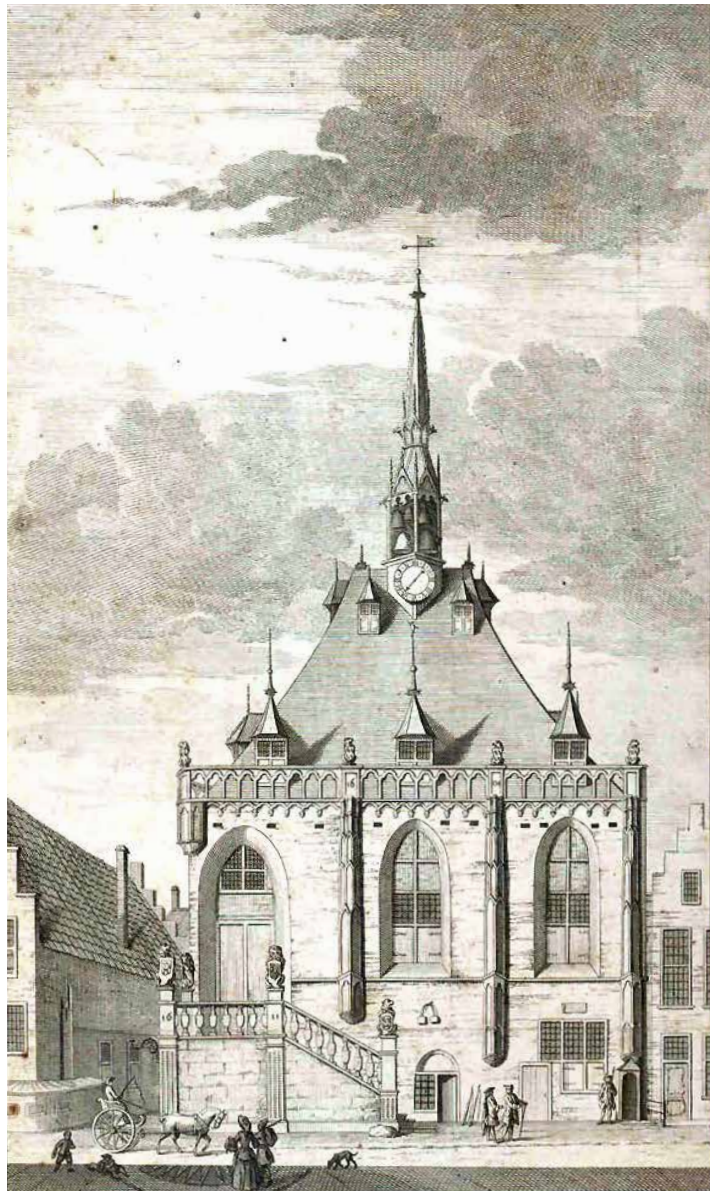
De aanwezigheid van veel mannen (soldaten) beïnvloedde de bevolkingssamenstelling en kon leiden tot specifieke misdadactypen. Naast misdadige soldaten, konden ook vrouwen van soldaten misdaden begaan, zij kwamen vaak zonder inkomen te zitten als hun mannen weg waren en moesten dus zelf aan geld komen. Dit kon leiden tot illegale praktijken.

Rechtssysteem Schoonhoven

Schoonhoven had een eigen Hoge Vierschaar, wat betekende dat de stad bevoegd was om over zwaardere misdrijven te oordelen. De schepenen konden hier vonnissen vellen over zowel 'hoog' als 'laag' recht. Het proces begon met de arrestatie en ondervraging van de misdadiger. De baljuw stelde een straf voor aan de schepenen, die deze konden goedkeuren of aanpassen, waarna de schepenen het uiteindelijke vonnis velden.

Het hoge rechtsgebied van Schoonhoven, de Hoge Vierschaar van Blois, strekte zich uit over Schoonhoven, Haastrecht, de Vlist, Bonrepas, een deel van Bergambacht en Stolwijk. Deze hoge jurisdictie gaf de bevoegdheid om zware straffen op te leggen, zoals de doodstraf. Het baljuwschap omvatte Blois en Haastrecht, die echter wel eigen rechtbanken met eigen schepenen hadden.

De schepenen van Schoonhoven spraken recht over misdaden die binnen de stadspoorten plaatsvonden. Opvallend genoeg bevatte het vonnisboek ook zaken die elders plaatsvonden. Dit betrof deels misdaden gepleegd door Schoonhovenaren zelf, die in hun thuisstad berecht konden worden als de plaats van de misdaad geen bevoegde rechters had. Deze zaken zijn meegenomen in de analyse, aangezien het ging om misdaden waarmee de Schoonhovense schepenen te maken kregen.

Stadhuis van Schoonhoven, Gijsbert en Willem de Vrij, 1762

Per plaats verschilde het waarvoor de rechtbank werd gebruikt. In gemeenschappen met een uitgebreider juridisch systeem werden zaken minder vaak onderling opgelost. Hoewel Schoonhoven een relatief kleine stad was, werd de rechtbank ook gebruikt voor kleinere delicten. Dit kwam mede doordat Schoonhoven geen afzonderlijke hoge en lage rechtbank had, waardoor alle zaken door dezelfde rechtbank werden behandeld.

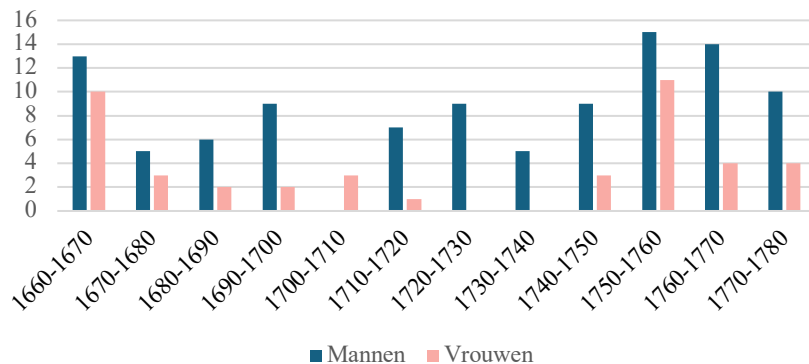
HOOFDSTUK 2: DE MISDADIGER

De Bomketel, de Zalemaker en Jaap uyt de Hel; dit waren enkele bijnamen van misdadigers in Schoonhoven. Maar wie waren deze mensen? In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de verhoudingen tussen mannelijke en vrouwelijke misdadigers, hun burgerlijke staat, beroep en leeftijd. Daarbij wordt ook gekeken naar hun migratie- en mobiliteitspatroon en in welk gezelschap zij opereerden.

Vrouwen en mannen als misdadiger

In de vroegmoderne tijd was het aandeel van vrouwen in criminaliteit, zeker in grote steden als Amsterdam, aanzienlijk hoger dan tegenwoordig. In Schoonhoven lag dit percentage op 30%, vergelijkbaar met andere kleine steden zoals Heusden (27%). Dit relatief hoge percentage laat zien dat ook in kleine steden vrouwen criminele daden konden uitvoeren.

Van de 145 geanalyseerde zaken betroffen 43 vrouwen en 102 mannen. De verhouding schommelde per decennium. Tussen 1720 en 1740 werden er bijvoorbeeld geen vrouwen voor de rechtbank gedaagd, terwijl dit percentage in 1660-1670 en 1750-1760 opliep tot 44%. Het vrouwelijke aandeel in Schoonhoven kwam echter nooit boven de 50%, wat wel in grotere steden voorkwam. Deze cijfers zijn gebaseerd op genoteerde misdaden; het is onwaarschijnlijk dat in sommige perioden geen enkele vrouw misdaden pleegde.

Persoonlijke informatie

De burgerlijke staat kon bepalend zijn voor het plegen van misdaden. Literatuur toont aan dat het grootste deel van de vrouwelijke misdadigers ongehuwd was, wat hen kwetsbaar maakte door een gebrek aan eigen inkomen. Deze sociaaleconomische positie kon leiden tot criminele activiteiten.

In Schoonhoven waren negen van de 43 vrouwelijke misdadigers getrouwd op het moment van de misdaad, oftewel bijna 21%. Echtparen werkten soms samen bij misdaden; zo hielp Maritge Damen haar man Cornelis Welsen bij een ontsnappingspoging uit een tuchthuis. Relaties waren niet altijd harmonieus; Carel Capel sloeg bijvoorbeeld een gat in het hoofd van zijn vrouw.

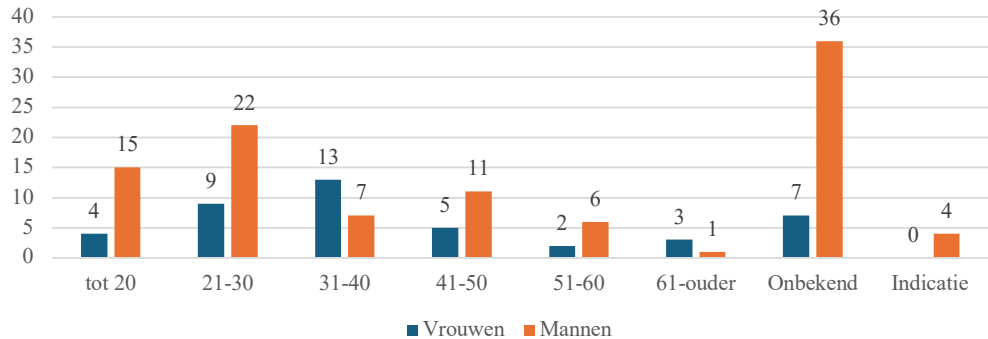
Vier vrouwen waren weggelopen bij hun man. Maritge Jans gaf aan dat haar man, een soldaat, een 'godloos leven' leidde. Hendryntje Schalwijk verliet haar man toen hij voor langere tijd naar Oost-Indië vertrok. Dit kwam veel voor in grotere havensteden, maar gebeurde dus ook in een kleinere havenstad als Schoonhoven. Vrouwen verlieten niet alleen soldaten en schippers, maar werden ook door hen aangetrokken. Dit leidde tot 'ontucht' (ontucht is een voorbeeld van een zedendelict) waarbij schippers of soldaten betrokken waren. Dit was onder andere het geval bij Caatje Vermeulen die vijf jaar 'in onegt geleefd' heeft met een schipper die op Oost-Indië voer.

Slechts één weduwe, Geertruy Tugters, staat vermeld. Na de dood van haar man spoorde zij andere mannen aan om voor haar te stelen. Bij 33 vrouwen was de burgerlijke staat niet vermeld. Als deze ongetrouwd waren, zou het huwelijkspercentage onder vrouwelijke misdadigers laag zijn geweest, wat de rol van sociaaleconomische kwetsbaarheid bij criminele activiteiten bevestigt.

Bij acht van de 102 mannen was bekend dat zij getrouwd waren. Echtparen werkten soms samen, zoals Mattheus Hervel die met zijn gezin bedelend naar Schoonhoven trok. Echter, niet altijd. Dirk Broer loog tegen zijn vrouw over zijn verblijfplaats terwijl hij elders stal. Soms werden vrouwen genoemd in het vonnis van een man omdat hij gewelddadig tegen hen was, zoals Pieter Stolkert die zijn vrouw mishandelde op straat.

Het beroep van de misdadiger kon ook van invloed zijn. Het hebben van een onzeker inkomen speelde een rol; armoede kon leiden tot misdaad als noodgedwongen middel. Bij 24 van de 102 mannen was het beroep bekend. Tien van hen waren soldaten; in garnizoenssteden was het gebruikelijk dat soldaten misdaden pleegden. Er was weinig informatie over de beroepen van vrouwen in Schoonhoven, in tegenstelling tot andere steden. Als de vrouwen zonder vermeld beroep inderdaad geen vaste baan hadden, zou criminaliteit vanuit armoede, zeker in combinatie met de waarschijnlijkheid dat zij ongehuwd waren, een rol kunnen spelen.

Over de leeftijd van de misdadigers was meer informatie beschikbaar dan over beroepen. De levensfase van een misdadiger kon bepalend zijn voor de vervolging. Jongere misdadigers konden bijvoorbeeld niet volledig verantwoordelijk worden gehouden voor hun daden. Bij bijna de helft van de misdadigers (43% van de mannen en 47% van de vrouwen) was de leeftijd bekend. De meerderheid van de vrouwelijke misdadigers was tussen de 20 en 40 jaar (58%), terwijl bij mannen de leeftijdsverdeling breder was, met een piek tussen 20 en 30 jaar.

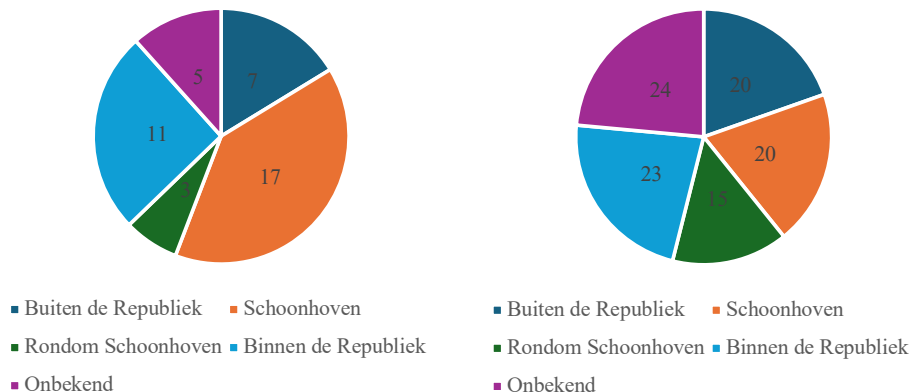

MIGRATIE EN MOBILITEIT

Het overgrote deel van de misdadigers dat voor het gerecht in Schoonhoven verscheen, kwam van buiten de stad. Van de 78 mannen met bekende afkomst kwamen er twintig uit Schoonhoven zelf (ongeveer 25%). Bij vrouwen lag dit percentage hoger: zeventien van de 43 vrouwen kwamen uit Schoonhoven (ongeveer 40%). Dit bevestigt dat de meerderheid, net als in andere steden, van buiten de stad kwam.

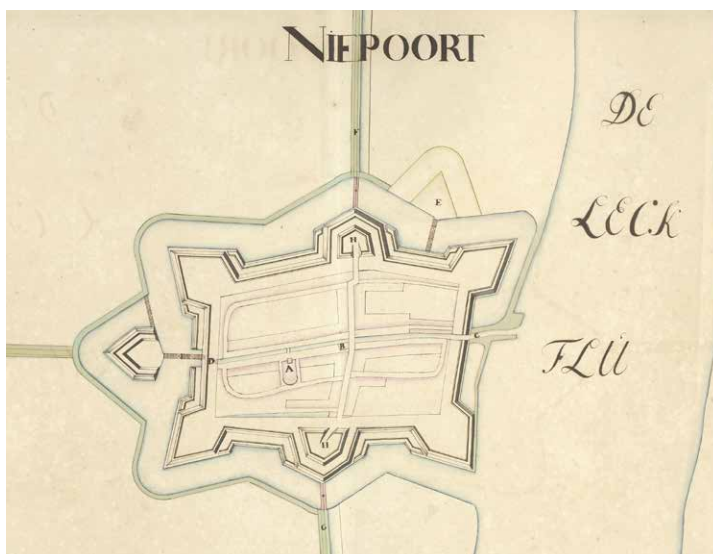
De meeste misdadigers uit Schoonhoven bleven in de stad om misdaden te plegen (twaalf van de twintig mannen; acht van de zeventien vrouwen). Als Schoonhovenaren zich al verplaatsten voor misdaden, was dit bij mannen vooral in de directe omgeving van de stad, wat duidt op een connectie met het achterland. Zo verplaatsten drie broers zich tussen Langerak, Lopik, Polsbroek, Bergambacht en de Vlist om goederen te stelen. Vrouwen deden dit ook; Magdaleen Charles reisde tussen Langerak, Zevender, Lopik en Cabauw. Schoonhovenaren trokken kennelijk niet verder dan de nabije omgeving, tenzij ze daartoe gedwongen werden, bijvoorbeeld door verbanning.

Afkomst misdadigers in Schoonhoven, links vrouwen, rechts mannen

Een deel van de in Schoonhoven vervolgte misdadigers (achttien in totaal: vijftien mannen, drie vrouwen) kwam uit dorpen rondom Schoonhoven. Zij bleven vaak rondreizen tussen deze dorpen en steden. Willem Willemse, geboren in Langerak en eerder verbannen, keerde terug en stal in Bergambacht en Nieuwpoort. Maria van der Pijl, uit Nieuwpoort en wonend in Langerak, reisde tussen Nieuwpoort, Schoonhoven en Langerak om diefstallen te plegen. Deze dorpelingen vestigden zich niet in Schoonhoven voor hun misdaden, maar bleven mobiel. Schoonhoven had niet dezelfde aantrekkingskracht voor omliggende dorpelingen zoals dat was in grotere steden. In grotere steden kon je meer anoniem blijven terwijl in kleinere steden mobiliteit vereist was.

Ook kwamen migranten van verder uit de Republiek naar Schoonhoven: 23 mannen en elf vrouwen. Schoonhoven leek dus goed bereikbaar voor migranten. Ongeveer de helft van deze migranten bleef binnen Schoonhoven voor hun misdaden, nadat ze bijvoorbeeld vanuit Utrecht naar

Plattegrond van Nieuwpoort Samuel Du Ry de Champdoré (1701-1715),
Bron: Rijksmuseum

Schoonhoven migreerden. Een kleiner deel verplaatste zich rondom de stad, vaak om te bedelen, vagebonden, of gestolen goederen uit de omgeving in de stad te verkopen. Een laatste deel van deze migranten reisde van stad naar stad, waarbij Schoonhoven een van de bestemmingen was. Dit bevestigt dat mobiliteit een belangrijk kenmerk was van vroegmoderne criminaliteit. Jan Arzienszoon bijvoorbeeld, geboren in Delft, reisde door heel Nederland voordat hij in de omgeving van Schoonhoven werd opgepakt. Ook vrouwen waren mobiel; Anna Elisabeth Lijters reisde van Brielle via Hellevoetsluis naar Brussel en uiteindelijk naar Schoonhoven.

Naast migranten uit de Republiek kwamen er ook twintig mannen en zeven vrouwen uit het buitenland naar Schoonhoven. In andere steden in de Republiek kwamen de buitenlandse migranten uit Duitsland of het zuiden (Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk). In Schoonhoven was dit ook het geval.

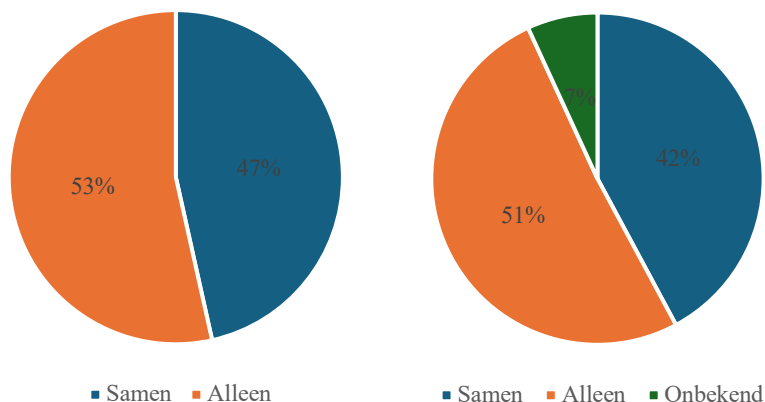
Eén vrouw, de zestigjarige Justina N, kwam zelfs uit Polen. Mannen kwamen ook uit Duitsland en de Zuidelijke Nederlanden, maar ook uit verder gelegen landen zoals Engeland en Zweden. Opvallend is dat geen enkele buitenlandse misdadiger rondom Schoonhoven reisde. De buitenlandse misdadigers bleven vaak in de stad zelf of trokken juist door het hele land om hun misdaden te plegen. Elf van de twintig buitenlandse mannen reisden door Nederland, waarbij Schoonhoven een van hun vele bestemmingen was. Hieruit blijkt dat het vooral de lokale misdadigers waren die in omliggende dorpen illegale praktijken verrichtten. De kennis van de omgeving kon van pas komen. Migrantten hadden deze kennis niet.

Gezelschap

In Schoonhoven werden misdaden zowel alleen als in groepen gepleegd. Het was echter zeldzaam dat misdaden in georganiseerde bendes werden gepleegd. Dit komt overeen met bevindingen voor andere kleine plaatsen. Misdaden in Schoonhoven vonden vaker plaats in gezelschap dan alleen. Het percentage mannen dat misdaden alleen pleegde, was 23%, bij vrouwen was dat 36%.

Bij vrouwen kwam diefstal vaker voor in gezelschap dan alleen. Het ging hierbij vaak om familielidrelaties, zoals moeders en dochters die samen stelen, of zussen. Bij mannen was het anders: de meeste misdaden werden alleen gepleegd (bijna 60%). Wanneer ze samenwerkten, was dit vaak met andere mannen. Maar ook mannen en vrouwen konden samen misdaden plegen. Mannen werkten vaker samen met gezinsleden, zoals broers. Over het algemeen werd er wel vaker dan elders samen misdaden gepleegd. Dat had mogelijk te maken met de kleine omvang van Schoonhoven en de aanwezigheid van het garnizoen. In de kleine stad leek men elkaar al sneller te kennen en het is bekend dat soldaten vaak in groepjes stalen.

*Misdaad alleen of samen gepleegd in percentages,
links bij vrouwen, rechts bij mannen*

HOOFDSTUK 3: DE MISDADEN

In dit hoofdstuk komen de soorten misdaden die in Schoonhoven werden gepleegd aan bod en hoe deze zich verhielden tot de kenmerken van de stad. We kijken naar vermogensdelicten, verstoringen van de openbare orde, geweldsdelicten en zedendelicten.

Misdaadcategorie	Totaal	Vrouwen (%)	Mannen (%)
Zeden	15	10 (67%)	5 (33%)
Diefstal	49	19 (39%)	30 (61%)
Geweld	39	3 (8%)	36 (92%)
Verstoring openbare orde	62	18 (29%)	44 (71%)
Onbekend	5	0 (0%)	5 (100%)

Vermogensdelicten

De meeste geregistreerde misdaden in Schoonhoven waren vermogensdelicten. In totaal waren er 73 gevallen, zowel door mannen als vrouwen. Dit komt overeen met andere steden in de vroegmoderne Republiek. Diefstal vormde het grootste deel van de vermogensdelicten (41 gevallen). Deze werden vaker gepleegd door mannen (28 gevallen) dan door vrouwen (13 gevallen). De meest gestolen goederen waren kleding en etenswaren. Er waren ook gevallen van diefstal van zilver en geld. In Schoonhoven werd zowel zilver gestolen, als doorverkocht. Zilveren goederen konden dan van elders worden gestolen, om vervolgens in de stad te worden doorverkocht. Dit benadrukt de belangrijke zilverfunctie die Schoonhoven had.

Peter Hans, de man uit de inleiding, kwam naar Schoonhoven om gestolen zilver te verkopen. Dit laat zien dat de zilversmederij van Schoonhoven een aantrekkingskracht kon uitoefenen op dieven.

Verstoringen van de openbare orde

Verstoringen van de openbare orde vormden een andere belangrijke categorie (28 gevallen). Hieronder vielen bedelarij, landloperij, smokkelen, dronkenschap, terugkeer na verbanning, en beledigingen van autoriteiten of opmerkingen over het geloof.

Bedelaars (op de voorgrond een invalide in een kruiwagen, daarachter een blinde leunende op een stok, rechts een kreupele hangen, door Jan Asselijn (1610-1652)

Bron: Teylers Museum

Kaartspelers met getrokken wapens, Jacob Matham, 1619-1625

Bron: Rijksmuseum

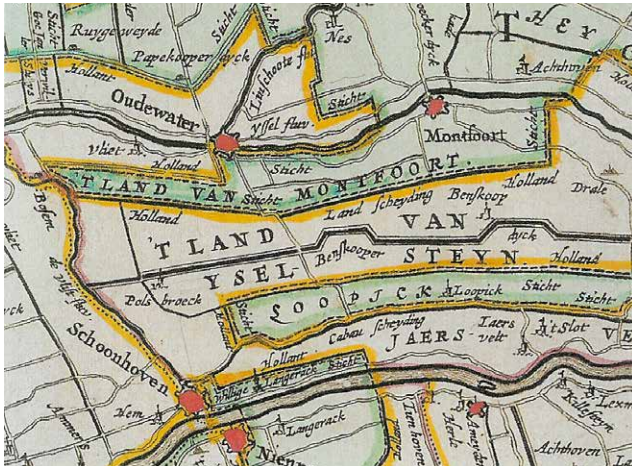
verwerkt werd.

Dronkenschap werd ook veroordeeld, maar ging bij mannen vaak gepaard met andere misdaden. Carel Capel sloeg bijvoorbeeld zijn vrouw in dronken toestand. Vrouwen pleegden vaker dan mannen geen andere delicten in combinatie met dronkenschap. In sommige gevallen kon dronken-zijn echter de ernst van de straf verminderen. De dader zou dan niet toerekeningsvatbaar

Bedelarij en landloperij kwamen vaak samen voor. Het merendeel vond zowel binnen als buiten de stad plaats, waarbij Schoonhoven op de route van mobiele bedelaars en landlopers lag. De meeste bedelaars en landlopers kwamen niet uit Schoonhoven zelf.

Smokkelen (acht gevallen) werd vaker door mannen gepleegd. Dit hoge aantal kwam mede doordat smokkelaars vaak samenwerkten. Brood was het meest gesmokkelde product, maar ook hennep werd gesmokkeld, want in Schoonhoven was een touwindustrie waar de hennep

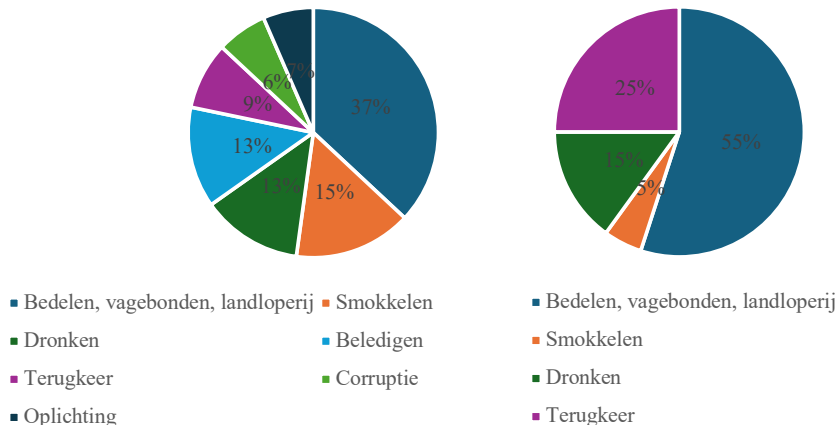
Bij de zin ‘Brood was het meest gesmokkelde product’ plaatst Ad de Vaal een kanttekening. Dat er vaak brood werd gesmokkeld, had te maken met de ligging van Schoonhoven op de grens van Utrecht en Holland. Over broden die vanuit Utrecht werden ingevoerd, moesten namelijk accijns worden betaald. Dit werd ontdoken door de smokkelaars. Er stonden héél hoge straffen op. J. Schenk Lz. schreef hierover ‘Smokkel van brood in de achttiende eeuw’ (HEK - 1995 nr. 2, blz. 62 ev.)

zijn. Dit was bij Gerrit van Baren het geval, die de overheid beledigde. Omdat hij te dronken was, zou hij niet hebben geweten wat hij zei.

Terugkeer na verbanning kwam veel voor, vooral bij vrouwen. Het is opvallend dat misdadigers steeds naar Schoonhoven terugkeerden, ondanks de geringe anonimiteit in de kleine stad. Zo werd Maretge Barents herhaaldelijk verbannen wegens hoererij, maar ze bleef terugkeren.

Het beledigen van autoriteiten (gedaan door vier mannen) en opmerkingen over het geloof (gemaakt door twee mannen) werden ook vervolgd. Vrouwen werden niet opgepakt voor dit soort verstoringen. Daarnaast waren er drie gevallen van oplichting, waarvan twee met vervalsingen.

Type verstoring openbare orde in percentages,
links bij mannen en rechts bij vrouwen

Geweldsdelicten

Zoals in de literatuur wordt gesteld, waren vrouwen minder betrokken bij geweldsdelicten. Dit was ook het geval in Schoonhoven (slechts 8%). Dit percentage lag vergelijkbaar laag met andere kleinere steden zoals Gouda (rond 6%). De meeste geweldsincidenten vonden binnen de stadspoorten plaats.

Ophanging van
Cornelis Flooren
en Daniël Beerend-
regt, 1721, Bron:
Rijksmuseum

De geweldsdelicten van vrouwen omvatten één moord (infanticide) en één mishandeling. Hendryntje Schalwijk verdrong haar buitenechtelijke kind en kreeg hiervoor de doodstraf. De mishandeling was een wraakactie van een moeder en dochter (Leyntje Meier en Magdaleen de Vos) tegen een vrouw die een roddel over Magdaleen had verspreid. Ze zou met een Schot naar bed zijn geweest.

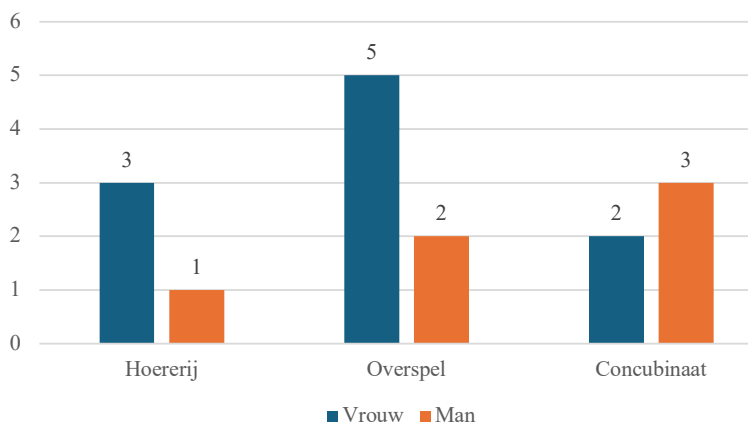
De overige geweldsdelicten werden door mannen gepleegd, zowel in groepen als één-op-één, spontaan of georganiseerd. Mannen pleegden ook mishandelingen en soms zelfs moorden. De context van de stad, zoals de aanwezigheid van soldaten, kon van invloed zijn op het type geweld.

Zedendelicten

Zeven vrouwen en vijf mannen werden vervolgd voor zedendelicten. Drie gevallen betroffen overspel, vaak met soldaten. Dit kan verklaard worden door de aanwezigheid van het garnizoen. Vreemdgaan kwam ook voor bij vrouwen wiens man afwezig was vanwege zijn beroep als schipper, wat vaak voorkwam in grotere havensteden maar dus ook in Schoonhoven. Twee zaken betroffen ‘leven in concubinaat’ (ongehuwd samenwonen). De positie van Schoonhoven als haven- en garnizoensstad leek dus van invloed op de zedendelicten.

Bij mannen ging het om ‘hoerdom’, overspel en concubinaat. Samuel Abrahams werd bijvoorbeeld samen met Steyntje Jans opgepakt terwijl hij al getrouwd was. Joseph Braanis bezwangerde een vrouw en liet haar achter om met een andere vrouw bedelend in concubinaat te leven.

Type zedendelict binnen Schoonhoven mannen en vrouwen

Misdadig verleden

Het is interessant om te zien of misdadigers in een kleine stad zoals Schoonhoven, met minder anonimiteit, ook herhaaldelijk misdaden pleegden. Er is onderscheid gemaakt tussen ‘recidivisten’ (eerder bestraft) en ‘nog niet eerder veroordeeld’ (misdaden die tijdens verhoor naar voren kwamen, maar nog niet bestraft waren).

Van de 145 misdadigers waren er 28 recidivisten, wat 19% van het totaal is. Dit percentage is lager dan in grotere steden als Amsterdam, waar het op 30% kon liggen. Dit kan wijzen op de geringere anonimiteit in Schoonhoven, waardoor recidivisten sneller werden gepakt en wellicht ontmoedigd om terug te keren. Vrouwen waren vaker recidivist dan mannen. Dit kan verklaard worden door hun sociaaleconomische kwetsbaarheid, waardoor ze sneller genoodzaakt waren opnieuw de wet te overtreden.

CONCLUSIE

Dit onderzoek heeft het criminaliteitspatroon van Schoonhoven tussen 1660 en 1788 geanalyseerd en verklaard aan de hand van contextuele factoren. De stad had een centrale ligging, waardoor er veel interactie was met omliggende steden en platteland. Door de ligging aan het water, kon Schoonhoven ook gezien worden als havenstad. Zowel de aanwezigheid als afwezigheid van de schippers had invloed op het criminaliteitspatroon. Dit gold ook voor de aanwezigheid van het garnizoen. Tot slot leek ook de zilversmederij van invloed te zijn op de vervolgde criminaliteit. Er werd hier zilver gestolen, maar ook verkocht. Deze kenmerken maakte Schoonhoven in sommige aspecten uniek ten opzichte van criminaliteitspatronen in andere steden, terwijl het ook overeenkomsten toonde.

OVEREENKOMSTEN MET GROTERE STEDEN:

- **Vrouwelijk aandeel in criminaliteit:** Het aandeel van vrouwen in de criminaliteit was relatief hoog (30%). Hoewel lager dan in grote steden (rond 50%), was het aanzienlijk voor een kleine stad. Dit was deels te wijten aan de sociaaleconomische kwetsbaarheid van ongehuwde vrouwen.
- **Mobiliteit van misdadigers:** Een groot deel van de misdadigers kwam van buiten Schoonhoven en was zeer mobiel. Vooral migranten reisden door het land, waarbij Schoonhoven een van de bestemmingen was. De goede bereikbaarheid van de stad speelde hierin een rol. Sommige migranten bleven ook in de stad als ze daar werk vonden.
- **Zedendelicten:** De aanwezigheid van de haven en het garnizoen beïnvloedde de zedendelicten. Overspel kwam vaker voor als mannen (schippers of soldaten) afwezig waren, of juist met soldaten die in Schoonhoven verbleven.
- **Recidivisme:** Hoewel het percentage lager was dan in grote steden, bleven misdadigers terugkomen na verbanning of herhaaldelijk misdaden plegen. Vooral vrouwen, vanwege hun sociaaleconomische achterstand, bleven misdaden plegen. Ondanks de geringe anonimiteit in een kleine stad, had Schoonhoven kennelijk toch een aantrekkingskracht op misdadigers.

AFWIJKINGEN VAN GROTERE STEDEN:

- **Type misdaad:** In tegenstelling tot grotere steden, waar geweldsdelicten vaker voorkwamen, waren in Schoonhoven verstoringen van de openbare orde, zoals bedelarij en landloperij, prominenter aanwezig. Dit kan te maken hebben met de geringere omvang van de stad en de sociale controle.
- **Gezelschap bij misdaden:** Hoewel misdaden vaker in gezelschap dan alleen werden gepleegd, was er geen sprake van georganiseerde bendes, wat vaker voorkwam in grotere steden. Mannen pleegden vaker alleen misdaden dan vrouwen.

De zilversmederij van Schoonhoven trok dieven aan, en de havenpositie bevorderde de mobiliteit van criminelen en beïnvloedde de zedendelicten. De geringe omvang van de stad kan de relatief lage mate van anonimiteit en het hogere aandeel verstoringen van de openbare orde verklaren, in vergelijking met grotere steden. Tegelijkertijd bleef Schoonhoven, ondanks zijn kleine formaat, een plek waar misdadigers (vooral vrouwen) bleven terugkeren, wat de stad een uniek crimineel karakter gaf.

Faye van de Kolk
Juni 2025

BRONNEN

Primaire bronnen

- Crimineel vonnisboek van Schoonhoven, Getranscribeerd en bewerkt door drs. C. Doedeijns, [https://samh.nl/images/Nadere_Toegangen/NL-GdSAMH_1058_85_Transcriptie_Crimineel_vonnisboek_Scho_1660-1788.pdf]. Laatste geraadpleegd 28-02-2025.
Transcriptie van: Streekarchief Midden-Holland, Archief Gerecht van Schoonhoven (toegangsnummer 1058), inv.nr 85, Transcriptie vonnisboek 1660-1788.

Secundaire bronnen

- Adam, T., 'Keeping Order: Theft, Sex, and Vagrancy: Gendered Prosecution Patterns in Seventeenth-Century Bern,' *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 20:1 (2023) 37 – 61.
- Bakker, T., 'Beurtvaarder, trekschuiten en overzetveren en hun wisselende aanlegplaatsen in Amsterdam', <https://www.theobakker.net/pdf/beurtvaart.pdf> (geraadpleegd op 10 april 2025).
- Beattie, J., 'The Criminality of Women in Eighteenth-Century England,' *Journal of Social History* 8:4 (1975) 80 – 116.
- Diederiks, H. 'Urban and Rural Criminal Justice and Criminality in the Netherlands since the Middle Ages: Some Observations,' in: E.A. Johnson en E.H. Monkkonen eds., *The Civilization of Crime: Violence in Town & Country since the Middle Ages* (Illinois 1996) 153 – 164.
- Diederiks, H. *In een land van justitie: criminaliteit van vrouwen, soldaten en ambtenaren in de achttiende-eeuwse Republiek* (Hilversum 1992).
- Dijk, M. van, 'De Stad als Onafhankelijke Variabele en Centrum van Moderniteit. Langetermijntrends in Stedelijke en Rurale Criminaliteitspatronen in De Nederlanden (1300-1800),' *Stadsgeschiedenis* 1 (2006) 7 – 26.

- Egmond, F., 'Between Town and Countryside: Organized Crime in the Dutch Republic' in: E.A. Johnson en E.H. Monkkonen eds., *The Civilization of Crime: Violence in Town & Country since the Middle Ages* (Illinois 1996) 138 – 152.
- Egmond, F., 'De hoge jurisdicties van het 18e-eeuwse Holland. Een aanzet tot de bepaling van hun aantal, ligging en begrenzingen', *Holland. Regionaal historisch tijdschrift* 19:3 (1987) 129-161.
- Geschiedenis van Zuid-Holland, <https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/verhalen/geschiedenis-van-schoonhoven/> (geraadpleegd op 24 maart 2025).
- Groningen, C.L., *De Krimpenervaard* (Zwolle 1995).
- Heijden, M. van der, 'Introductie: criminaliteit en gender 1600-1800', *Leidschrift* 37 (2022) 7-23.
- Heijden, M. van der, Pluskota, M. en Muurling, S. T. D., 'Introduction: Women and Crime in History' in: Idem, *Women's Criminality in Europe, 1600-1914* (Cambridge 2020) 1-25.
- Heijden, M. van der, *Women and Crime in Early Modern Holland* (Leiden 2016).
- Historische Vereniging Schoonhoven, <https://historischeverenigingschoonhoven.nl/relatieschoonhoven-met-de-lek/> (geraadpleegd op 27 april 2025).
- Kappers, R., 'Nogmaals in de tand des tijds, het aantal inwoners van Schoonhoven. Nu 1300-2010', *Historisch Tijdschrift voor de Krimpenervaard* 39 (2015 a) 107-116.
- Kappers, R., 'Wanneer werd Schoonhoven 'de Zilverstad'?', *Historisch Tijdschrift Krimpenervaard* 39:4 (2015 b) 149 – 158.
- Kappers, R., 'Schoonhoven, de Hoge Vierschaar en de galg' in: P. Niedstadt en R. Kappers eds., *Het Leven in Schoonhoven: De geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014 a) 51-62.
- Kappers, R., 'Stadsbestuur en zilvermeden tot 1807', in P. Niedstadt en R. Kappers eds., *Het Leven in Schoonhoven: De geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014 b) 125-136.
- Koers, A., 'De Zilveren Stad', <https://hethistorischportaal.nl/de-zilveren-stad/> (geraadpleegd op 3 maart 2025).
- Lans, C.C.J., *Hoge Vierschaar 1633-1801* (Bijdrage aan de vereniging Ons Voorgeslacht, 1990).
- Lourens, P. en Lucassen, J., *Inwonertallen van Nederlandse steden, ca. 1300-1800* (Amsterdam 1997).
- Luk, K. en Sint Nicolaas, S., 'Judging Migrants: Towards a New Research Agenda on Social Control, Local Conflict and the Judicial Position of Migrants in the Early Modern Dutch Republic', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 20:1 (2023) 11 – 36.
- Molen, H. van der, 'Crimineel recht in Schoonhoven tussen 1556 en 1806', *Historische Encyclopedie Krimpenervaard* 27:3-4 (2002) 65 – 143.
- Molen, H. van der, 'De Schoonhovense Vloot in 1624', *Historische Encyclopedie Krimpenervaard* 12: 2 (1987) 41 – 50.
- Morgan, G. en Rushton, P., *Rogues, Thieves and the Rule of Law: The Problem Of Law Enforcement In North-East England, 1718-1820* (Londen 1998).
- Nationaal Archief, <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/>

baljuwschappen-en-baljuwsbenoemingen-in-holland-1392-1805#collapse-102079 (geraadpleegd op 28 april 2025).

- Pol, L. van de, *The Burger and the Whore: Prostitution in Early Modern Amsterdam* (Oxford 2011).
- Schmidt, A., 'Migratie, mobiliteit en criminaliteit van vrouwen in Nederlandse steden in de vroegmoderne tijd,' *Leidschrift* 37 (2022) 25 – 43.
- Schmidt, A., *Prosecuting Women: A Comparative Perspective on Crime and Gender Before the Dutch criminal courts, c.1600-1810* (Leiden 2020).
- Schoute, C.R., 'De Havenkazerne te Schoonhoven,' *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard* 3:3 (1978) 49 – 56.
- Spierenburg, P., 'Long-Term Trends in Homicide: Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteenth to Twentieth Centuries' in: E.A. Johnson en E.H. Monkkenen eds., *The Civilization of Crime: Violence in Town & Country since the Middle Ages* (Illinois 1996) 63 – 108.
- Vaal, A. de, 'Rondreizend soldatenvolk,' *Scoenhove* 9 (2022 a) 12 – 15.
- Verveer, I., 'Reizen met de Lekboot,' *Scoenhove* 9 (2022 b) 16 – 19

Rechtspraak in de 15de eeuw opgetekend in het Stadsboek van Schoonhoven

Een onverwachte bron voor uitspraken van het stedelijk gerecht blijkt het 'Stadsboek'.¹⁾ Er staan vonnissen in opgetekend over bijna 60 jaar: van 1402 tot en met 1461, plus één jaar 1493.²⁾ Interessant te meer omdat de vonnisboeken van de stad eerst in 1556 beginnen.³⁾ Met dank aan Hennie Verhoef voor zijn transcripties, kunnen nu de vergrijpen, de daders, de straffen en wie er waar recht sprak nader worden bestudeerd. De onderzoeksvraag is, was er een motief om juist deze rechtszaken in het stadsboek op te nemen?

EEN OVERZICHT

Bij elkaar gaat het om 35 gerechtelijke aantekeningen; de vroegste van St. Assimus dag 1402, en de laatste van 6 maart 1493 (tabel 1). Een aantal van deze aantekeningen bevatten naast de gepleegde misdaad ook misdaden uit het verleden van dezelfde of andere daders. In één aantekening bijvoorbeeld passeert het hele strafblad van Herman Poel de revue met vijf misdaden. Daardoor gaan de aantekeningen per saldo over 35 misdaden door 26 daders waaronder 3 vrouwen.

- 1 SAMH, ac 1011, OAS inv.nr. 1129; B. Ibelings, 'Zieken-, ouderen- en armenzorg te Schoonhoven in de middeleeuwen', *HEK Historische Tijdschrift voor de Krimpenerwaard* (HEK), 37 (2013) 20-34. Ibelings pleit daar voor verandering van de aanduiding van dit archiefstuk, nu 'Poorterboek', tot 'Stadsboek'. Ook deze reeks optekeningen vormt een argument om de term 'poorterboek' (gegeven door stadsarchivaris G.J. Lugard jr. in het midden van de 20^e eeuw) te verlaten en zoals Ibelings voorstelde voortaan te spreken van 'stadsboek', niet in de laatste plaats omdat een 15de eeuwse stadsbestuurder het ook zelf aanduidde als het 'steedeboucke van den pappier'.
- 2 H.A. Verhoef, *Resoluties, Zaken betreffende het stadsbestuur van Schoonhoven 1386-1497*, (dig. www.hogenda.nl), transcripties, met hiaten.
- 3 H. van der Molen, 'Crimineel recht in Schoonhoven tussen 1556 en 1806', *HEK* 27 (2002) 65-143; A. Bontenbal, 'Eindbestemming galg en rad, een onderzoek naar het galgenveld in Schoonhoven', *HEK* 36 (2012) 94-109.

Bij de aangehaalde misdaden uit het verleden is niet steeds vermeld welke straf destijds werd opgelegd; bij de huidige misdaad staat telkens de straf opgetekend. Welke strafzaken staan opgetekend wordt hieronder nader gezien. Interessant is dat het vroegste deel van deze rechtszaken (nrs. 1 tot en met 15) zich afspeelden in een vierschaar die bestond vóór de bouw van het huidige stadhuis van Schoonhoven waarvan zoals bekend de eerste steen in 1452 gelegd werd.

volg- nr.	OAS 1129 fol.nr	datum	veroordeelde	misdaad	straf (opgelegd door)
1	11	1402 sint assimus dag	Dirc Wiggherssoen	'brocken'	bedevaart, 21 pond voor de heer, 25k steen voor stad, 1k voor Dirc Henrixsoen. (door Gerecht vS)
2	28	1429, donredags na sinte poncyas- dach	Volckgen Ottenz	steekpartij met geslepen wapen	10 pond, 26k steen voor stad of 36 Bg, wv 6k kerk, 3k kloos- ter en 3k leprozen; betalen voor komende St.Jansdag
3	32v	1432 maart 22	Willem Aerntsz	verzuim op wacht in stedehuis en elders	verbanning op een mijl ustS en mijn vrouwen land; ⁴⁾ zijn lijf (voorwaardelijk). (door Schout & gerecht vS)
4a	37	1437	Herman Poel	steekpartij	10 pond
4b	37	1437	Herman Poel	zoenbreuk	40 pond
4c	37	1437	Herman Poel	niet inliggen ⁵⁾	30 pond voor schepenen
4d	37	1437	Herman Poel	slaan met een 'kuus' (knots)	3 pond
4e	37	1437	Herman Poel	messentrekkerij	3 pond en nog inliggen
5	37v	1438 jan 18	Airnt Jans 'baen- jairt'	vader mishandeld	verbanning ustS + bedevaart; zijn hand (voorwaardelijk) (van mijn vrouwe wege)
6	37v	1438 feb 10	Dirc Vos	nachtelijke huisvredebreuk 'huisstoringhe' ⁶⁾	bedevaart; 10 pond voor kerk.
7	42	1446 april 13	Andries Ghijsenz	onbekend	(zelfgekozen) verbanning HZV + bedevaart, vijf jaar / of eeuwig (voorwaardelijk); zijn lijf (voorwaardelijk). (door baljuw)

4 Margaretha van Bourgondie, vrouwe van Schoonhoven, etc.

5 inliggen: gedwongen huisarrest, of gijzeling, thuis of in een herberg. C. Glaudemans, *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum 2004) 218-223.

6 Van der Molen, 'Crimineel recht', 134, huisstoring, nr.29 in de ordonnanties van 1557.

8a	43	1448 sep 30	Gerijt Voppenz	nachtelijke huisvredebreuk bij burgemeester Jannes.	verbanning ustS + bedevaart; pas weer inkomen daarna; zijn hand of 40 pond (voorwaardelijk) (door heren en stede)
8b	43	1448 sep 30	Gerijt Voppenz	mag weer inkomen; bij recidive met woorden/ met daden	zijn hand of 40 pond/ zijn lijf (niet losbaar) (voorwaardelijk) (door heren en stede)
9a	43	vóór 1448 saterdages voir den heilige korsdach	Clais Airntsz	onbekend	verbannen ustS
9b	43	vóór 1448 saterdages voir den heilige korsdach	Clais Airntsz	mag weer inkomen	bij recidive, verbanning ustS (voorwaardelijk) (door heren en stede)
9c	43	1448 saterdages voir den heilige korsdach	Clais Airntsz	woorden en daden tegen Feysen en anderen	verbannen ustS + bedevaart; zijn lijf (voorwaardelijk) (door baljuw, heren en steden)
10a	43	vóór 1448 1 dach na sinte luciendach	Lambrecht die cuper	onzedigheid en daden bij nacht tegen onze poorters	verbanning op een mijl uit de stad
10b	43	1448 1 dach na sinte luciendach	Lambrecht die cuper	recidive	eeuwige verbanning uit de stad; zijn lijf
11	43	1448 op sinte ponciaens avont	Dirc Vos	belediging burgemeester in de kamer, i.a.v. het gerecht. Bij recidive met woorden/ daden	verbanning ustS + bedevaart; zijn hand, te lossen met 40 pond/zijn lijf (beiden voorwaardelijk) (door heren ende stede)
12	43v 45v 46	1448 nov 30	jonge Poelegin	nachtelijke huisvredebreuk in de burgemeesters huis. Bij recidive met woorden/ met daden	verbanning op een mijl ustS + bedevaart. Vijf jaar erbaning ustS en baljuwschap S, zijn hand/zijn lijf (beiden voorwaardelijk)
13	43	voor 1448 op sinte ponciaens avont	Gherijt Piet Ruchen soenz	misdaad	verbanning ustS + bedevaart (door de heere en stede)
14	44	1449 nov 30	Dirc Vos	hulp aan een veroordeelde, opruiing, de klok willen slaan, belediging capitein, baljuw, schout, burge-meesteren, schepenen	verbanning op een mijl ustS en baljuwschap S + bedevaart; zijn hand, te lossen 50 nobel (voorwaardelijk) (door de heren en stede)

15	44	1449 nov 30	Kerstgin Steiyaer des baelius diennes	weigering eed af te leggen	vergiffenis bidden, 2k stenen vd kerk of 2 x 10 witte stuijver; verbanning ustS + bedevaart.
16	44	1449 een dach na ons liever vrouwen dach conceptione	Dirc Vos	gratie verzoek na gedane bedevaart	zijn lijf (voorwaardelijk)
17	44v / 45	voor 1449 dec 13	Jan Lambrechtz, Gerijt Dircxz en Reyner Geritsz	nachtelijke huisvredebreuk en vernielingen in klooster den Hem,	onbekend
18	44v / 45	1449 voor St. Martijnsdag	Beatrix Henrixz wijf	de burgemeester Jan de Wijt bij de borst gegrepen en beledigd	onbekend
19	44v / 45	1450 zondags voor st Katerine avond	Volcwijn Henricx en zijn vrouw Sterkeins	burgemeester Jan de Wijt beledigd	Volcwijn en zijn vrouw gezamenlijk 'in der stede camer' vegiffenis bidden; 2 'toernjen van 7 pond was' vd kerk; 40k steen vd stad of 20 Wilhelmus Schilden (door Gerrit van Poelgeest kapitein, Henric van Liesvelt baljuw, het gerecht vS en het oude gerecht)
20	45v	1450 des manendages voer sinte martines dage in de winter	Henric Roelofsz	huisvredebreuk (de deur over haar hals gedrongen), diefstal, vernieling	verbanning ustS en bS + bedevaart; zijn hand/zijn lijf (beiden voorwaardelijk) (door de heren en stede)
21	46	1451 mei 8 / 15	Gijsbert Jansz bastertz van Langerac	schout, met burgemeesteren en schepenen in de gespannen vierschaar, aantasting eer van de schout, c.q. majesteitschennis van de heer van Bourgondie	vijf jaar verbanning een mijl ustS en bS; zijn rechterhand (voorwaardelijk) (door heren en stede)
22	46	1451 mei 15	Wouter Pieter Claessoensz	zijn vader mishandeld	verbanning ustS en bS + bedevaart; zijn rechter hand (voorwaardelijk) (door de here en stede)
23	46	1451 sep 23	Jan Bouwensz	nachtelijke huisvredebreuk (uit huis dagen)	verbanning ustS + bedevaart; zijn hand (voorwaardelijk) (door de here en gerecht)

24	46	1451 sep 23	Lubbert Willemsz	nachtelijke huisvredebreuk	verbanning ustS + bedevaart; zijn hand (voorwaardelijk) (door de heren en gerecht)
25	46	1451 sep 23	lange Aecht ende Katrijn loesten-dochter	nachtelijke vredebreuk	vijf jaar verbanning ustS; 'leggen in een galijnte' (voorwaardelijk)
26	65	1461	Henric Jansz alias Heyn vaelvoet	bedreiging subprior van het klooster	verbanning ustS en bS + twee bedevaarten; zijn hand (voorwaardelijk) (door de heer en stede)
27	95	1493 mrt 6 ⁷⁾	Corsgen Jan Roelofsz	17 personen illegaal onderdak verschaft	verbanning uit de stadsvrijheid van S + bedevaart

Tabel 1. Vonnissen van het stedelijk gerecht, opgetekend in het 'Stadsboek', verkort weergegeven met (auteur) volgnummer, folio nummer in de bron, datum, veroordeelde, misdaad en straf, en indien vermeld, door wie opgelegd.

Afkortingen: k = 1.000; Bg = Beijers gulden; vd = voor de; vS = van Schoonhoven; ustS = uit de stad Schoonhoven;

bS = baljuwschap Schoonhoven; HZV = Holland, Zeeland en Vrieslant;

Naar: transcriptie H.A. Verhoef, www.hogenda.nl 'ordonnanties'.

Bron: SAMH, ac 1011, OAS inv.nr. 1129, Stadsboek (voorheen aangeduid als 'poorterboek')

DE STRAFFEN

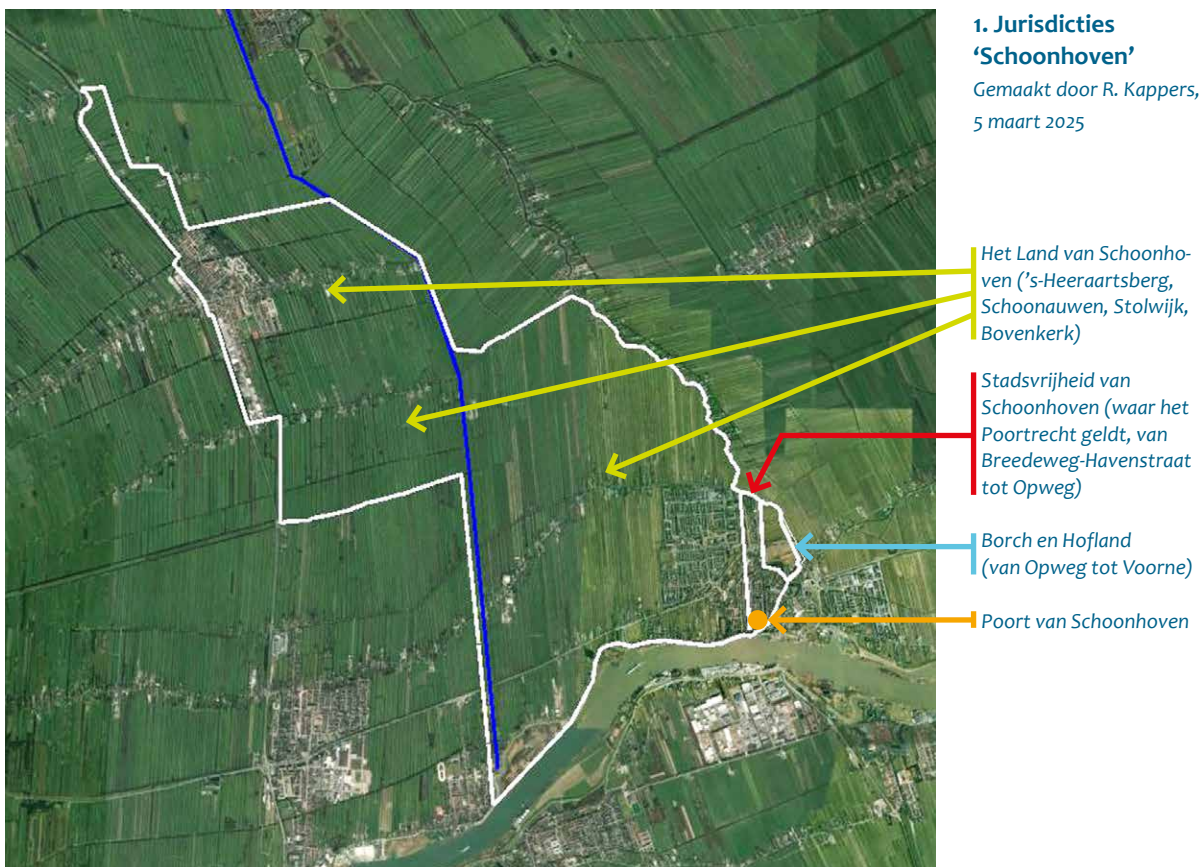
Het overgrote deel van de opgelegde straffen bestaat uit verbanning (20) waarvan 15 gepaard aan een bedevaart, plus 2 'losse' bedevaarten. Bestemmingen variëren van heel ver tot nabij: Rome (4), St. Jacob in Galicie (Santiago de Compostella) (2), Weizenach (2) Halle (3), Keulen (2), 's-Hertogenbosch (2) en Amersfoort (1). Dit aantal opgelegde bedevaarten in de 15de eeuw is relatief opmerkelijk; na 1556 telde Van der Molen er slechts één! Maar dat laatste is niet verwonderlijk aan het begin van de reformatie.

Achttien vonnissen hebben gemeen dat iemands lijf of een ledemaat (zijn hand) als borg gesteld wordt. Eén vonnis is voorwaardelijk 'op zijn lijf' voor de recidivist Dirc Vos, die al boete gedaan had en nu om vergiffenis had gesmeekt om weer in de stad te mogen.

Twee straffen gaan over 'inliggen', een verplicht verblijf als straf, in bijvoorbeeld een herberg; ook een lijfstraf. Bij één daarvan moet er bij overtreding van de verbanning uit de stad, worden ingelezen 'in een galijnte ende aldaer in bewerken dat sij daer niet reede weder uut comen en sullen.' 'Bewerken' betekent opsluiten; een 'galijnte' is een ruimte afgesloten met tralies.⁸⁾

⁷ Deze datering staat in het vonnis.

⁸ MNW, lemma 'bewerken' sub 3; lemma 'gelent' sub 3.

Twee vonnissen betreffen boete doen in de vorm van 'stenen geven' aan de stad, de kerk, het klooster en de leprozen; in één geval 1000 stenen aan een privé persoon. Vijf straffen bestaan uit geldboeten terwijl twee opgelegde straffen ons onbekend blijven.

Eén vonnis betreft majesteitsschennis: Gijsbert Jansz bastertz van Langeraac tastte de eer van de schout aan in de gespannen vierschaar. De burgemeester stelde dat hierdoor de eer van de heer van Bourgonje zelf – in wiens plaats de schout immers stond – werd aangedaan. Het gerecht vonnist met vijf jaar verbanning uit de stad en het baljuwschap Schoonhoven, en zijn rechterhand wanneer hij intussen toch zou terugkomen.⁹⁾

In één vonnis in 1446 is sprake van een zelfgekozen verbanning van vijf jaar 'uit mijns genedichs heeren palen van Holland Zeelant ende Vrieslant', welke straf in handen van de baljuw beëdigd werd. Onduidelijk blijft voor welke misdaad.

9 Tabel 1, volgnr. 21

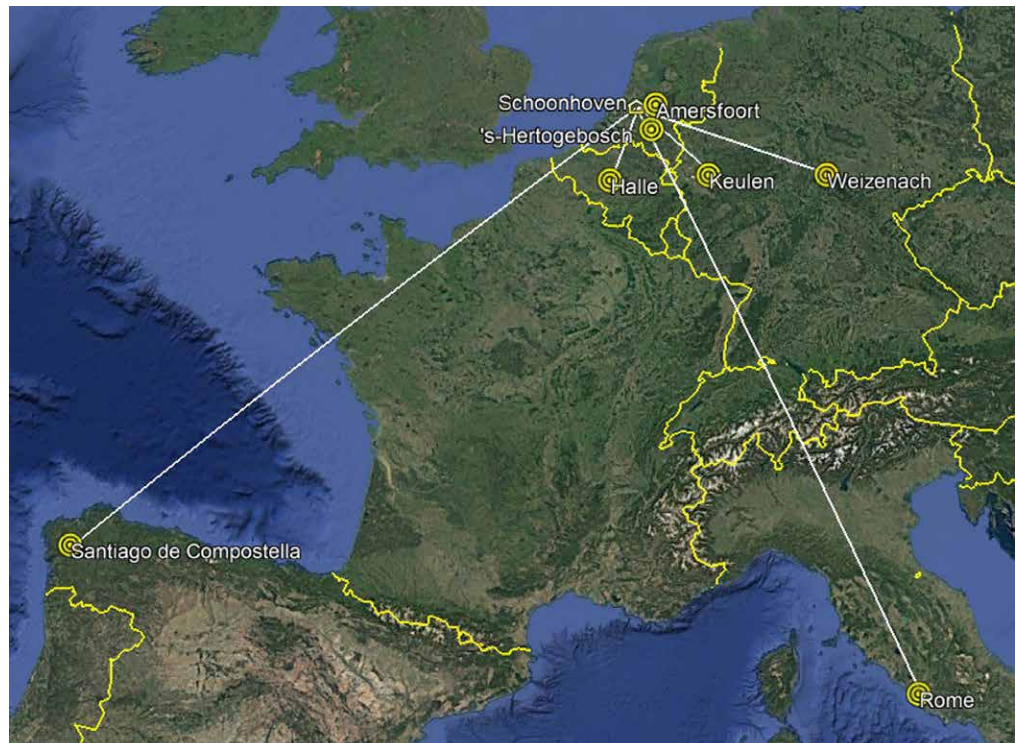
DE FORMULERING VAN EEN VERBANNING MET BEDEVAART, EEN VOORBEELD

Voor de formuleringen van de verbanningen met bedevaart zal hier één van de formuleringen dienen als karakteristiek voorbeeld. Wouter Pieter Claesz mishandelde zijn vader en kreeg op 15 mei 1451 als straf:

‘So is overdragen bij den heren ende bij der stede als dat hij wtgaen sal ter stont binnen sdages sonnenschijn uter stede ende baeliuscepe van Scoenhoven ende daer niet weder inte comen eer hij gedaen sal hebben een bedevaert tot sinte pietere ende sinte pouwels tot Rome ende daer goet betoech off gebrocht ende daer teynde nochtan niet in te comen then zij bij den heren ende bij der stede ende waert dat hij hier en boven dede dat waer op sijn rechter hant.’

Hertaald: ‘Zo is overeengekomen door de heren en de stad dat hij binnen 24 uur de stad en het baljuwschap Schoonhoven zal verlaten en daar niet eerder mag terugkeren dan dat hij een bedevaart gedaan heeft naar St.Pieter en St.Paulus in Rome. Hij moet daar een goed getuigenis van brengen dat de heren en de stad goedkeuren. En als hij het bovenstaande niet doet kost hem dat zijn rechter hand.’

2. Bedevaartplaatsen

3. In een gaiole houden; Gevangendoor Buitenhof

HET GEBIED WAARUIT VERBANNEN WORDT

In elk geval betreft de verbanning 'de stad.' Bij verbanning uit een groter gebied gaat het - naast de stad- in 1432 één maal over 'mijn vrouwen land.' Vervolgens wordt vanaf 1448 zes maal verbannen uit 'het baljuwschap van Schoonhoven'; voor het laatste in 1461 (afb. Land van Schoonhoven). Dat zal het gevolg zijn van het bevel van Philips van Bourgondie in 1460 om het 'Baljuwsambt van Blois' in het leven te roepen. Samen met het baljuwschap Schoonhoven werd het voortaan, 'het baljuwschap van Schoonhoven en de Lande van Blois.'¹⁰

Tenslotte wordt in het Stadsboek in 1493 nog éénmalig de verbanning uit de 'stadsvrijheid van Schoonhoven' opgetekend. De stadsvrijheid was het gebied 'waar het poortrecht geldt' buiten de poort tussen (oost-wets) de 'Brede weg' en de Opweg en (noord-zuid) de poort en de Vlist.

In één geval wordt de jurisdictie van de baljuw overschreden. In 1446 wordt een zelf verkozen (!) verbanning uit Holland, Zeeland en Vriesland opgetekend, ofwel uit de jurisdictie van de graaf. De misdaad is onbekend.

STRAF 'IN DE CAMER' EN 'IN GESPANNEN VIERSCHAAR'

In 1449 wordt 'Volcwyn Heynrixz ende sijn wijf samentlic' veroordeeld om 'in der stede camer den heren ende der stede vergiffenis' te bidden.¹¹ Later, in 1599, eist de baljuw

¹⁰ Bontenbal, 'Eindbestemming galg en rad' 97.

¹¹ Tabel 1, volgnr. 19

dat Lijsge de vrouw van Schalck Claesz, God en justitie vergiffenis zal bidden ‘in gespannen vierschaar’. De schepenen veroordelen Lijsge tot hetzelfde maar dan ‘ter camere.’¹²⁾ Zeer waarschijnlijk wordt hier het ondergaan van de straf verzacht door niet in het openbaar ‘ter vierschaar’ om vergeving te smeken, maar in de beslotenheid van de ‘stede camer.’¹³⁾

HET GERECHT: DE PERSONEN

Er is niet een eenduidige samenstelling van het gerecht. Het wordt meestal aangeduid als ‘de here(n) en de stede’. Soms is duidelijk dat de baljuw aanwezig is, soms ook de schout evenals soms de burgemeesters zowel als de schepenen. Een enkele maal komt ook ‘de capitein’ ten tonele. Eén maal, in 1451, wordt de bijeenkomst van de schout, burgemeesteren en schepenen als ‘in gespannen vierschaar’ aangeduid.¹⁴⁾

EEN NIEUWE KEUR IN 1449

In drie opeenvolgende gevallen werd de burgemeester aangevallen of beledigd.¹⁵⁾ Kennelijk had het gerecht onvoldoende middelen om hier tegen op te treden. Daarom werd op 13 december 1449 besloten een nieuwe keur te maken op het aanranden van het gerecht of een van de leden afzonderlijk.

‘Soe is gekuert bij de heer ende bij der stede dat so wie den scout off gerecht samelic off enige van den gerechte bysonder onredelyke off ontamelijke quade woerde gave ende dat recht aendraegen off van den gerechte toe quamen in hoir tegenwoirdicheit off after hore rugge ende daer off betuget worde dat scepene geloven Dat sal staen tot beteringe des heren ende der steden mit gelde mit bedevaerden mit bannen grafte te diepen off stede muerre off totter kerken te geven min off meer na gelegentheit ende grootheid der sake.’

Hertaald: Zo is de keur vastgesteld door de heer en door de stad dat wie de schout of het gezamenlijke gerecht of iemand afzonderlijk daarvan onredelijk of onbetamelijk kwade woorden toedraagt, en het gerecht dat hoort of aangedragen krijgt, rechtstreeks of achter haar rug, en daarvan getuigenis gedaan wordt die de schepenen geloven, dat zal ter berechting staan door de heer en door de stede met geld, met bedevaart, met verban-

12 Van der Molen, ‘Crimineel recht’ 85.

13 Van der Molen meent dat hier sprake is van ‘officiële zitting’ en ‘gewone zitting’; Bontenbal brengt het tegenovergestelde onder de aandacht: ‘schandaliserende straffen, ofwel extra straffen die het ondergaan nog vernederender maken.

14 OAS 1129, f. 46; W. Meewis, *De Vierschaar. De criminele rechtspraak in het oude Antwerpen van de veertiende tot het einde van de achttiende eeuw* (Kapellen 1992) 71.

15 Tabel 1, volgnrs 17, 18, 19

4. Huisvredebreuk; detail 'Terugkeer uit de herberg'.

Pieter Bruegel de
jongere, ca. 1620

ning, grachten uit te diepen of stenen voor de stadsmuren, of voor de kerk te geven, minder of meer naar gelegenheid en grootheid van de zaak.

BESCHOUWING

Gemiddeld is het iets minder dan één vonnis per vier jaar. De optekening laat het gevelde vonnis zien, en niet de geformuleerde eis.

Het merendeel der vonnissen betreft lijfstraffen en daarmee 'hoog gerecht'. Het gaat bij het onderscheid 'hoog' of 'laag' destijds over de vraag of een misdaad behoorde tot 'quade feyten' en onzoenbare delicten.¹⁶⁾ De hier genoemde 'steenstraffen' lijken dus op het eerste gezicht geen 'lijfstraffen' maar de bijbehorende daden zeker wel. Daarom gaat het ook hier over 'hoog gerecht'.

Verbanning is ook een vorm van straf 'aan het lijf': het lijf wordt tijdelijk verwijderd uit de samenleving. Het is voor de veroordeelde het tijdelijk verlies van het poortrecht.

16 K. de Vries, *Bijdrage tot de kennis van het strafprocesrecht in de Nederlandse steden benoorden Maas en Schelde voor de vestiging van het Bourgondische gezag*, dissertatie (Groningen 1955) 96.

De conclusie moet zijn dat alle hier opgetekende vonnissen het 'hoge gerecht' betreffen

Het is verder zeer onwaarschijnlijk dat alle 'hoge' vonnissen in dit stadsboek terecht zijn gekomen. Opvallend is bijvoorbeeld het ontbreken van enig vonnis met de doodstraf. Op grond van de gemiddelden die Van der Molen en Bontenbal berekenden zouden we er in ruim 60 jaar, zes doodstraffen mogen verwachten.¹⁷⁾

Met name door de louter steenstraffen en de louter geldboeten die nog gegeven en betaald moesten worden, plus de voorwaardelijke lijfstraffen bij verbanning en bedevaart, plus de nog uit te voeren bedevaarten, blijkt dat vooral strafzaken in het Stadsboek zijn opgetekend waarbij de stad nog een (voorwaardelijke) rekening met de misdadiger te vereffenen had. De optekening van deze vonnissen in het Stadsboek is waarschijnlijk gebeurd ten behoeve van nieuw aantredende, en jaarlijks wisselende, nieuwe schepenen en burgemeesters. Zij hadden toegang tot 'hun Stadsboek' en waren als opvolgers verantwoordelijk voor het nakomen van opgelegde straf.

CONCLUSIE: STRAFZAKEN MET EEN NOG OPENSTAANDE REKENING JEGENS DE STAD

Bij elkaar zijn in het Stadsboek strafzaken opgetekend met vonnissen die aan het einde van het jaar nog open bleven staan. De veroordeelde moest nog leveren, terugkeren met bewijs, of mocht na een zekere periode pas terugkeren in de stad. En de 'voorwaardelijke straffen' die hij bij recidive alsnog moest ondergaan.

TWEE ONGEZOCHTE VONDSTEN

De nieuwe Keur van 1449 betreffende de aanranding van het gerecht, is een ongezochte vondst.

Een tweede ongezochte vondst is een tot nu toe onbekende baljuw: in 1450 was Henric van Liesvelt baljuw van stad en baljuwschap Schoonhoven.¹⁸⁾

Rene Kappers

17 Van der Molen, 'Crimineel recht'; A. Bontenbal, 'Galg en rad'.

18 NN, 'Het baljuwschap van Schoonhoven, 1322-1806'; <http://www.archiefman.nl/BaljuwenSchoonh.pdf> (het vermelde 'Copyright SAHM' heeft geen grond) geraadpleegd september 2014.

Arnoldus Simmers vocht in Waterloo

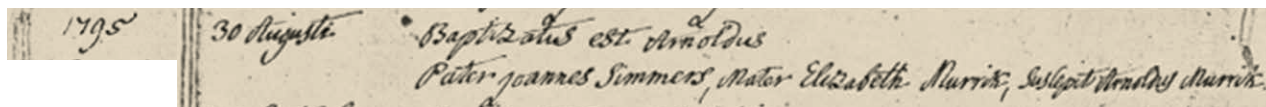
“Ja, die heeft nog tegen Napoleon gevochten!” hoorde ik wel eens in de beginjaren van mijn genealogisch onderzoek. Een intrigerende uitspraak die veelal hypothetisch en in de meeste gevallen ongefundeerd was. Tot het moment dat ik destijds bij het onderzoek naar een ver familielid in de Tilburgsche Courant het volgende bericht tegen kwam:

“In Memoriam. In de leeftijd van bijna 90 jaren, overleed de heer Arnoldus Simmers, de enige van de oudstrijders van Waterloo die hier in onze stad nog woonde. Geboren op 30-8-1795 te Schoonhoven, trad hij in 1814 als milicien in dienst en streed als zodanig bij Waterloo. Tot 1833 had hij een militaire loopbaan, daarna werd hij ambtenaar van 's-Rijksbelastingen, en genoot alhier als gepensioneerde van zijn rust.”

Het eerste tastbare ‘bewijs’ dat een van mijn (verre) familieleden inderdaad tegen Napoleon gevochten zou hebben! Het oorspronkelijke ‘In Memoriam’ heb ik in de Tilburgsche Courant helaas niet meer terug kunnen vinden. Maar ik vond wel een ander bericht (zie Figuur 1): dat gaf in elk geval voldoende reden om eens op zoek te gaan naar de feiten die aan dit bericht ten grondslag lagen!

GENEALOGISCHE GEGEVENS

Valentinus Simmers uit Bredevoort trouwde op 4 april 1762 in Cabauw met Gertrudis van Duijn. Zij werden de stamouders van de familie Simmers in Schoonhoven. Maar na het overlijden van de laatste Schoonhovense Simmers in 1885 komt de naam

Wederom heeft de dood de rij der oudstrijders van Waterloo gedund. Woensdagmorgen overleed alhier in den ouderdom van bijna 90 jaren, de heer Arnoldus Simmers, naar wij vermeen en de eenige der oudstrijders in Tilburg.

Den 30 Augustus 1795 te Schoonhoven geboren, trad hij in 1814 als milicien in dienst en streed als zodanig bij Waterloo. In 1819 nam hij vrijwillig dienst als marinier 2e klasse op het schip „de Wassenaar” en werd in 1825 als korporaal gepasseerd. Later, van 1830 tot 1833, vinden wij den strijder terug ten tijde der Belgische onlusten, wanneer hij als onderofficier diende. Gedurende zijne veldtochten werd Simmers gedecoreerd met de herinnerings-medaille van Waterloo en het Metalen Kruis.

In 1833 ging hij over in een burgerlijke betrekking en werd aangesteld als ambtenaar van 's rijksbelastingen en in 1854 als zodanig gepensionneerd.

Gedurende 40 jaren diende hij onafgebroken den lande en genoot in onze stad een welverdiende rust, welke hij, naar wij hopen met den eeuwigen vrede zal verwisseld hebben.

Figuur 1 - Nieuwe Tilburgsche Courant
5 april 1885

Figuur 2 - Doopboek Rooms Katholieke kerk
te Schoonhoven, 30 augustus 1795

Simmers in Schoonhoven niet meer voor. Arnoldus Simmers was een kleinzoon van genoemde Valentinus Simmers en Gertrudis van Duijn. Arnoldus werd gedoopt op 30 augustus 1795 te Schoonhoven als zevende kind van Johannes Simmers en Elisabeth Murk. Arnoldus overleed te Tilburg op 1 april 1885.

Hij trouwde op 19 mei 1827 te Schoonhoven met Adriana Wilhelm, geboren op 2 januari 1798 te Hengstdijk, overleden op 12 november 1873 te Tilburg. Zij was een dochter van Martinus Wilhelm en Maatje Karelsen.

Kinderen uit dit huwelijk:

1. **Johanna Elisabeth Simmers**, geboren op 26 november 1827 te Schoonhoven, overleden te Tilburg op 3 mei 1898. Zij trouwde op 23 april 1852 te Leende met Johannes Jacobus Krever, geboren op 4 november 1824 te Tilburg, overleden te Tilburg op 19 oktober 1891. Hij was een zoon van Leonardus Daniël Krever en Johanna Maria Bos.
2. **Martinus Arnoldus Simmers**, geboren op 14 mei 1829 te Schoonhoven, overleden op 16 september 1829 te Schoonhoven.
3. **Alida Adriana Simmers**, geboren op 8 mei 1830 te Schoonhoven, overleden op 23 januari 1908 te Tilburg.
4. **Johannes Antonius/Arnoldus Simmers**, geboren op 26 januari 1833 te 's-Hertogenbosch, overleden op 14 juni 1917 te Roermond. Hij trouwde op 9 september 1863 te Roermond met Maria Catharina Hubertina Daenen, geboren te Maastricht, overleden op 3 augustus 1927 te Heerlen. Zij was een dochter van Robertus Antonius Daenen en Maria Elisabeth Zimmer.
5. **Martinus Jacobus Simmers**, geboren op 2 oktober 1836 in 't Ginneken, overleden na 1849 (hij wordt in het "Tilburgs bevolkingsregister van 1870 niet meer genoemd).
6. **Gerardina Christina Simmers**, geboren op 9 september 1838 te Luijksgestel, overleden op 26 mei 1893 te Tilburg. Zij trouwde op 6 mei 1864 te Tilburg met Adrianus Verhoof, kleermaker, geboren op 29 juli 1836 te Tilburg, overleden op 29 januari 1920 te Tilburg. Hij was een zoon van Antonie Verhoof en Gerardina Mutsaers.
7. **Wilhelm Valentijn Adriaan Simmers**, geboren op 10 januari 1841 te Hilvarenbeek, timmerman en aannemer, overleden op 8 januari 1886. Hij trouwde (1) op 24 augustus 1871 te Tilburg met Agnes Maria van Mierlo, geboren op 4 februari 1847 te Boxtel, overleden op 9 februari 1872 te Tilburg. Zij was een dochter van Augustinus van Mierlo en Johanna Publikhausen. Hij trouwde (2) op 15 oktober 1874 te Tilburg met Wilhelmina van der Horst, geboren op 4 januari 1847 te Heusden, overleden op 13 april 1917 te Boxtel. Zij was een dochter van Willem van der Horst en Adriana Kuijpers

Adriana Wilhelm had bij hun huwelijk al een natuurlijke zoon, Adriaan Wilhelm (1820-1887), die in het gezin Simmers opgenomen werd.¹⁾

LOOPBAAN

Arnoldus Simmers was volgens de gegevens van de Nationale Militie bijna 1,67 meter lang, had een rond aangezicht en voorhoofd, blauwe ogen, een spitse neus, een gewone mond, een ronde kin en bruin haar en bruine wenkbrauwen.²⁾ Hij trad in 1814 als 19-jarige in dienst van de Landmilitie als plaatsvervanger van Hendrik de Groot uit Langerak. Hij werd op 3 februari 1814 bevorderd tot fuselier (15de Bataljon Infanterie Land Militie; hernoemd in 1815 tot het 9de Bataljon). Met dit bataljon nam hij deel aan de veldtochten naar Brabant en Frankrijk in 1815. Op 30 april 1819 werd hij eervol uit de dienst ontslagen ('met paspoort bij experatie van dienst')³⁾.

Voor zijn deelname aan de slag bij Waterloo in 1815 ontving hij een gratificatie van 61 francs en 60 centimes (29 gulden en 10 cent) die op 15 oktober 1817 werden uitbetaald aan J.H. Hasman.⁴⁾ Zijn naam komt ook voor in de naamindex van de na 1865 nog in leven zijnde oud-strijders van Waterloo.⁵⁾

Op 4 juni 1819 werd hij in Rotterdam aangenomen als marinier voor zes jaren (met een premie van tien guldens). Op 9 maart 1820 werd hij bevorderd tot officier 2de klasse van de Marine. Als marinier nam hij van 1820 tot 1821 aan boord van de Zr.Ms.⁶⁾ Wassenaar – een lineschip met 74 kanonnen, het vlaggenschip van het Nederlandse Eskader – deel aan operaties in de Middellandse Zee.⁷⁾ Op 1 januari 1825 werd hij bevorderd tot korporaal om vervolgens op 20 juli 1825 te worden 'gepasporteerd' (d.w.z. met paspoort eervol uit de dienst ontslagen).⁸⁾

Het lijkt erop dat hij na zijn ontslag bij de marine terugkeerde naar Schoonhoven, want op 19 mei 1827 trouwde hij daar met de Zeeuwse Adriana Wilhelm. Het echtpaar woonde in de Koestraat en daar werden tussen 1827 en 1830 ook hun oudste drie

1 In de Volkstelling van Schoonhoven (1830) wordt hij per abuis ook eenmaal Adriaan Simmers genoemd.

2 Burgerlijke Stand Schoonhoven - Huwelijksbijlagen

3 Nationaal Archief: Stamboek van onder-officieren en manschappen van mindere Graden van het 15de Bataillon Infanterie Land Militie.

4 Gemeentearchief Amsterdam: Waterloo gratificaties 1815 (archieffnummer 355, inventarisnummer 718, bladzijde 4992)

5 Gemeentearchief Amsterdam: Naamindex op de na 1865 nog in leven zijnde oud-strijders van Waterloo (bladzijde 66, pagina 32, nummer 310)

6 Zijner Majesteits omdat dit het eerste nieuwe schip was dat in dienst werd gesteld na de troonsaanvaarding van koning Willem I op 16 maart 1815.

7 Zr.Ms. Wassenaar (1816) - Wikipedia

8 Nationaal Archief: Stamboeken Marinepersoneel 1813-1940 (nr. 484-1399-2880: 1816-1820)

Figuur 3 - Aquarel door J.C. Damme van linieschip Zr.Ms. Wassenaar. Het schip strandde in 1827 na een zware storm op de kust bij Schoorl. (foto: collectie Maritiem Museum Rotterdam).

kinderen geboren (zie Genealogische gegevens). Het beroep van Arnoldus was in 1827 zilversmidsknecht, maar hij werd later ook aangeduid als kramer (1827 en 1830) en koopman (1829).

In augustus 1830 begon de Belgische Opstand tegen koning Willem I die uiteindelijk tot de onafhankelijkheid van België zou leiden. In september 1830 werd er vanuit het Noorden een legermacht naar Brussel gestuurd, maar na een paar dagen moest het leger zich uit Brussel terug trekken. Om die nederlaag te wreken stuurde de koning een grotere hoeveelheid troepen voor een veldtocht die van 2 tot 12 augustus 1831⁹⁾ zou duren: de Tiendaagse Veldtocht. Arnoldus nam als sergeant met de mobiele Zuid-Hollandsche schutterij ook deel aan die Tiendaagse Veldtocht.

Voor zijn deelname aan de slag bij Waterloo en de Tiendaagse Veldtocht werd hij gedecoreerd met de herinneringsmedaille van Waterloo en het Metalen Kruis.

In 1833 eindigde zijn militaire loopbaan definitief. Vanaf dat jaar was hij werkzaam als commies 2de klasse (ambtenaar van 's-Rijks Belastingen) in een aantal Brabantse plaatsen. In 1833 woonde hij met zijn gezin in de Tolbrugstraat in 's-Hertogenbosch¹⁰⁾, vervolgens in 't Ginneken bij Breda (1836), Luyksgestel (1838) en Hilvarenbeek (1841).

9 In alle krantenberichten naar aanleiding van zijn overlijden is steeds sprake van de Tiendaagse Veldtocht in 1830!

10 Huis A389.

Figuur 4 - Mobiele Schutterij, 1831. Flankeurs en fuseliers (bron: De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht)

Van 1850 tot 1855 woonde het gezin in Leende. Op 20 december 1854 werd Arnoldus een pensioen verleend van f 292¹¹⁾. Hij verhuisde op 12 april 1855 met zijn echtgenote en dochter Alida naar Tilburg (wijk Korvel).

Op zondag 17 augustus 1884 was er een bijeenkomst in Tilburg (het tweede jaarfeest¹²⁾ door het Provinciaal bond der Vereniging 'Het Metalen Kruis' waar dragers van het Metalen Kruis uit het hele land samenkwamen. De Tilburgse kranten besteedden er veel aandacht aan.¹³⁾ En dhr. J.F. Jansen, burgemeester van Tilburg, bedankte na afloop iedereen die het feest der 'Oudstrijders en gerechtigden van het Metalen Kruis' heeft doen slagen.¹⁴⁾

Figuur 5 - Het Metalen Kruis 1830-1831 (foto: Wikipedia)

11 Rotterdamsche Courant 27 december 1854.

12 Het eerste jaarfeest was gepland op 12 september 1881 in Amsterdam, maar vanwege het overlijden van ZKH prins Frederik op 8 september 1881 werd dat feest uitgesteld. Het derde jaarfeest werd eveneens gehouden te Tilburg en wel op 12 september 1893 (Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant, 13 september 1893). Bij die gelegenheid werd ook een groepsfoto gemaakt van de deelnemers.

13 Bijvoorbeeld: De Nieuwe Tilburgsche Courant 17 augustus 1884.

14 Nieuwe Tilburgse Courant 24 augustus 1884.

OVERLIJDEN

Arnoldus overleed, bijna 90-jaar oud, op 1 april 1885 te Tilburg. Als oorzaak van zijn overlijden noteerde de arts 'uitgeleefdheid' ('marasmus senilis', oftewel ouderdomszwakte).¹⁵⁾

Zijn overlijden was landelijk nieuws. Als eerste maakte het Algemeen Handelsblad op 4 april (zie Figuur 7) melding van zijn overlijden, gevolgd door de Tilburgsche Courant en de Nieuwe Tilburgsche Courant op 5 april (zie Figuur 1).

* TILBURG, 3 April. Hedennamiddag werd alhier het lijk van den even 90 jarigen heer A. Simmers, voorafgegaan door een tiental oud-strijders met hun vaandel en vergezeld van eene talrijke burgerschaar, grafwaarts gevoerd.

De overledene was in 1814 als militair in dienst getreden, in 1815 heeft hij als soldaat den slag bij Waterloo en in 1830 als sergeant bij de schutterij den tiendaagschen veldtocht bijgewoond; hij werd later als ambtenaar of commies bij de belastingen benoemd, uit welke betrekking hij op ruim 60-jarigen leeftijd werd ontslagen.

Figuur 7 - Algemeen Handelsblad 4 april 1885

Bij zijn uitvaart op 3 april werd hij, voorafgegaan door een tiental oud-strijders met hun vaandel en een talrijke burgerschaar, ten grave gedragen (zie Figuur 7).

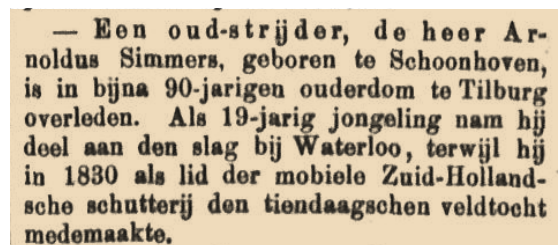
Arnoldus was één van de laatste, maar niet de allerlaatste Nederlandse Waterloo-strijder¹⁶⁾.

Figuur 6 - Tilburgsche Courant 5 april 1885

Het bericht werd overgenomen door het Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage (7 april), de Delftsche Courant (8 april), de Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant (9 april) en de Goudsche Courant (10 april).

Pas als allerlaatste maakte ook de Schoonhovensche Courant - tussen het Binnenlands Nieuws - op 11 april melding van zijn overlijden (zie Figuur 8)! En dat was tevens het enige dat over hem werd geschreven.

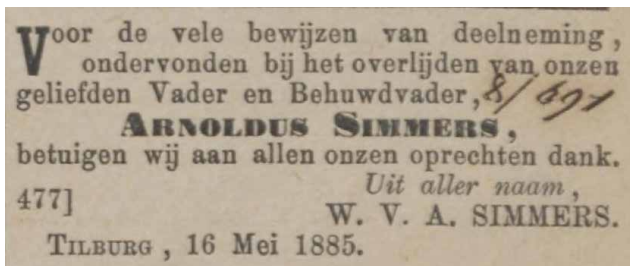

— Een oud-strijder, de heer Arnoldus Simmers, geboren te Schoonhoven, is in bijna 90-jarigen ouderdom te Tilburg overleden. Als 19-jarig jongeling nam hij deel aan den slag bij Waterloo, terwijl hij in 1830 als lid der mobiele Zuid-Hollandsche schutterij den tiendaagschen veldtocht medemaakte.

Figuur 8 - Schoonhovensche Courant 11 april 1885

15 Overlijdensverklaring arts (Regionaal archief Tilburg, archiefnr. 16, inventarisnr. 517)

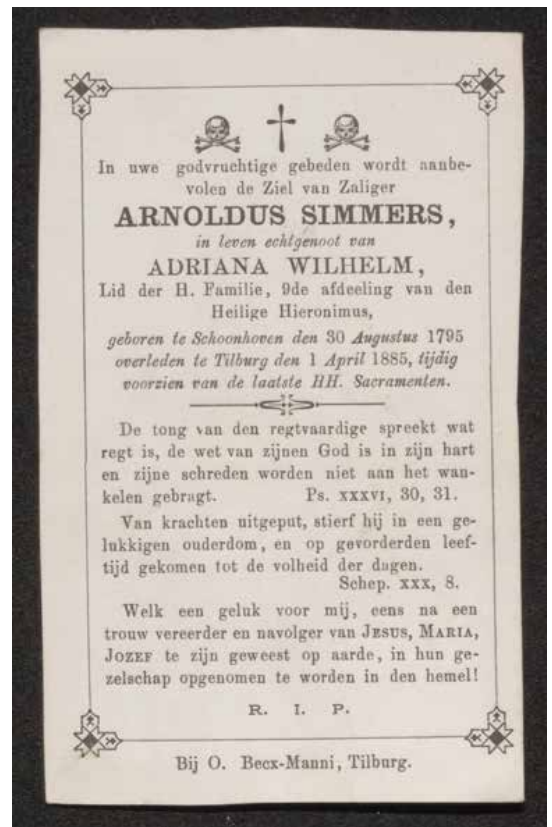
16 Gemeentearchief Amsterdam: Naamindex op de na 1865 nog in leven zijnde oud-strijders van Waterloo.

Figuur 9 - Tilburgsche Courant 17 mei 1885

Hij was wel de laatste in Tilburg woonachtige oud-strijder. Maar hij was ook de laatste in Schoonhoven geboren Waterloo-strijder!

Het Metalen Kruis 1830-1831 is een ereteken dat in 1831 werd ingesteld door koning Willem I. De Vereniging van "Het Metalen Kruis" werd in 1856 opgericht. Uit de activiteiten van deze vereniging, de landelijke collectes ten behoeve van de invalide strijders en nabestaanden van gesneuvelde strijders en het feit dat het overlijden van elke oud-strijder als landelijk nieuws werd gezien, blijkt de waarde die men hechtte aan het in ere houden van de

Figuur 10 - bidprentje voor Arnoldus Simmers
(Regionaal Archief Tilburg)

Figuur 11 - De Leeuw van Waterloo ("Butte du Lion") is het herdenkingsmonument voor de slag bij Waterloo dat op initiatief van koning Willem I werd opgericht. Het monument is opgericht op de plek waar de prins van Oranje (de latere koning Willem II) gewond raakte tijdens de veldslag.

Figuur 12 - De ridders van het Metalen Kruis te Tilburg 12 september 1893. Arnoldus Simmers was toen reeds overleden. (Bron: <https://www.vandervelde.net/1830/images/1893%20Tilburgse%20Ridders.jpeg>)

oud-strijders van Waterloo¹⁷⁾ en de Tiendaagse Veldtocht. Wat dat betreft kwam Arnoldus Simmers er in Schoonhoven een beetje bekaaid vanaf. Hopelijk draagt dit artikel er toe bij dat Arnoldus Simmers ook in Schoonhoven uit de vergetelheid wordt gehaald.

Wil Lensen

17 De allerlaatste overlevende van de slag bij Waterloo was Geert Adriaans Boomgaard, die op 3 februari 1899 op 110-jarige leeftijd overleed (informatie museum Waterloo).

